

Buchbesprechungen · Recensions

Lluís Brines i Garcia:

La filosofia social i política de Francesc Eiximenis

Sevilla: nova edició, 2004, ISBN 84-609-0477-6, 653 pàgs.

La monografia sobre el pensament de Francesc Eiximenis aprofundeix i amplia la temàtica sociològica de la tesi doctoral de l'autor presentada a la Facultat de Dret de la Universitat de València el 2002. Base sòlida de tota interpretació, judicis valoratius i conclusions l'ofereix la totalitat de l'obra eiximeniana (catalana i llatina) que B. cita escrupolosament al llarg de les 2182 notes al peu de pàgina. Com a mesura introductòria ens informa detalladament sobre el complex estat actual de publicació dels escrits eiximenians: "Obres manuscrites i editades" (pp. 27–43). La falta d'edicions modernes, circumstància per desgràcia massa freqüent, obliga a B. a transcriure arxius i incunables. Aquest és el cas de la "Vida de Jesucrist", la darrera obra catalana més important i, sobretot, dels dos primers llibres de la "gran obra", "Lo Crestià", una mena de Summa Teològica a l'estil de l'"Speculum majus" del dominic Vicent de Beauvais, concebut en 13 llibres, dels quals només existeixen 4 (el Primer, Segon, Terç i Dotzè). Una edició assequible a un gran públic i citada per B. és l'excel·lent selecció de "Lo Crestià" d'Albert Hauf i Valls (Barcelona: Edicions 62 i la Caixa, 1983).

Una altra informació prèvia ens posa al corrent sobre l'evolució dels estudis eiximenians, tant en general (pp. 43–57) com, concretament, dels sociopolítics (pp. 57–67). Escampades en tota la monografia es troben valuoses dades biogràfiques de l'escriptor que orienten el lector per a la correcta interpretació dels textos: fill de burgesos nasqué a Girona entorn del 1327, membre de l'Orde de sant Francesc, estudià, entre altres llocs, a Oxford i assolí a Tolosa la graduació de teologia. Residí molts anys a València mantenint bons contactes amb la burgesia barcelonina i, sobretot, valenciana. Sota l'obediència de Benet XIII fou consagrat el 1408 bisbe d'Elna i morí l'any següent a Perpinyà.

Eiximenis estigué, també, molt relacionat amb la casa reial de la Corona Catalanoaragonesa, a la qual serví com a conseller i confessor, malgrat les seves poques simpaties per Joan I i Martí l'Humà (pp. 96–107). Del primer

li desagradava que es dediqués a la caça, poesia i música enlloc de governar i trobava insuportable la seva segona muller, Violant, per malgastadora, cursi i francesa, a qui criticà indirectament en el seu “Llibre de les Dones”. El segon, oient de tres misses diàries i recitador de les hores canòniques, un veritable “monjo coronat”, sembla ser al·ludit en la “Vida de Jesucrist” quan Eiximenis, en nom de “Policarpus” (comentarista del Pseudo-Methodi), “damna e impugna la costuma de alguns prínceps qui ocupant-se en llegir psaltiris e altres coses e llibres [...] en lo temps que devien respondre a les gents e espatxar los negocis de la terra” (pp. 103–104). La crítica no serà mai oberta ni desembocarà en la ruptura. L’escriptor és massa diplomàtic, sorneguer i, en el fons, amant de la concòrdia: “Aquest ‘esperit de concòrdia’, el porta sovint a voler quedar bé amb tots, i el més increïble és que normalment ho aconsegueix de manera magistral” (p. 108). Amb raó insisteix B., una i altra vegada, en l’“astúcia” amb què el menoret sap dissimular el seu autèntic pensament.

En qualitat d’escriptor medieval, la perspectiva d’Eiximenis és clarament teològica. En conseqüència, fonamenta les seves idees amb els 4 evangelistes i “el reverent e molt alt doctor e mestre [...] monsenyor sanct Pau”; en la llarga llista de sants pares, que presenta, destaca els 4 grans pares llatins (Agustí, Jeroni, Ambrosi i Gregori) (pp. 69–70). Tampoc hi falten obres de pes com el Liber Sententiarum de Pere Llombard, el Decret de Gracià i les Decretals de Gregori IX. Particularment estimat li és Enrico da Susa, l’“Hostienc”. És lògic l’influx dels grans franciscans Joan Duns Escot, Bonaventura, Alexandre d’Hales com també de Guillem d’Ockham, poc citat, però ben present en la seva biblioteca privada.

Ara bé, de cap manera el polígraf frare gironí vol escriure una obra sistemàticament especulativa. Ben al contrari, amb gran voluntat didàctica intenta tothora arribar a amples cercles de lectors. Com manifesta al pròleg de “Lo Crestià”: “jatsia aquest llibre puixa servir a persones científiques e lletrades, emperò jo entenc ací a parlar principalment a persones simples e llegues, e sens grans lletres” (p. 113). Per això la gran part de la seva obra està escrita en català i, tot sovint, una vital plasticitat la converteix en “calaix de sastre” del que sorgeixen referències a autors profans de diversa mena, observacions espontànies i narracions intercalades de notable qualitat literària. L’exposició de B. no sols ofereix una anàlisi eiximeniana del teixit social sota distints aspectes, sinó nombroses reflexions i judicis morals de l’escriptor. Em limitaré a seleccionar de l’enorme material informatiu que la monografia aplega, només allò que em sembli més remarcable

procurant alhora posar en relleu la riquesa textual eiximeniana que ella ens fa accessible.

Un tema central de la filosofia política d'Eiximenis són les idees pactistes, tan rellevants en el feudalisme medieval, que B. exposa a part, malgrat les moltes implicacions amb altres idees socials, polítiques i econòmiques de l'escriptor (pp. 117–200). Comença amb les del pactisme teològic que determina la relació personal entre Déu i l'home destinat a rebre premi o càstig definitius. El pactisme limita l'autoritat reial. Segons Eiximenis, el poder ve de Déu, però radica en el poble que el cedeix al sobirà: "Primerament no havien senyoria fins que ells mateixos [los hòmens] elegiren senyor per llur protecció e bon stament, al qual donaren aytal juredicció sobre si mateix com se volgueren" (p. 140). La participació dels tres "braços" (eclesiàstic, militar i popular) a les Corts de la Corona Catalanoaragonesa fou la manera pactista concreta de controlar el poder del rei. Eiximenis insisteix, sobre la base de les seves experiències personals a València i Barcelona, en la promoció de la burgesia, el patriciat urbà, per a la qual el pactisme en forma de contractes comercials era de vital importància. Aquest punt és objecte d'ampla exposició en el capítol dedicat a "les idees econòmiques" (pp. 323–378) i als criteris eiximenians sobre la usura amb tota la seva complicada casuística (pp. 378–396). Digressions entorn del tiranicidi, de la possible deposició papal del tirà i de les revoltes populars completen el tema pactista. Sobre aquestes últimes a manera d'apèndix B. afegeix la qüestió de les Germanies valencianes, propugnadores d'un govern comunal, sota una probable influència ideològica del frare escriptor (pp. 289–292).

En la societat cristiana de l'Occident europeu medieval participaven notables minories jueves i musulmanes, realitat ben present en l'obra d'Eiximenis. B. destaca el "Primer del Crestià" com una obra d'especial interès apologetíc enfront del judaisme i de l'islamisme (pp. 305–306). Contra la religió jueva, Eiximenis proclama: "Com los crestians són poble elet a Déu e molt més que hanc no foren los jueus" (p. 307). Tanmateix, elogia altament els coneixements d'hebreu que aportaven frares conversos com "Mestre Nicholau de Lira, gran doctor de l'orde dels frares menors, qui escriu sobre cascun testament, vell e novell, e segons lo seny literal, qui fon hom gran mestre en ebraych" (p. 307). Ell mateix, en canvi, no se sent gaire segur en les seves rèpliques: "[...] no sé si'u he ben dit, car ma ignorància hi poria lleugerament errar. E açò car yo no sé ebraych" (p. 307). Envers l'islam l'actitud del frare és més dura. En el "Dotzè del Crestià" s'esbrava contra "aquell traydor scelerat, fill del diable e enganador del

món, apel·lat Mafomet de Mecha” (p. 313). Si bé lloa la temprança dels sarraïns “en llur menjar” (p. 311) i l’orientació intel·lectual d’un Avicenna i “Averrois” (p. 312) comparteix l’esperit de croada dels seus contemporanis: “matar infels en temps llicenciat per la sancta mare Ecclésia és cosa bona e meritòria” (p. 310) i es declara contra la convivència de cristians amb musulmans (p. 309). B. sospita que l’animositat valenciana envers els sarraïns influencià el menoret (p. 314) i observa un enduriment de posicions antijueves en la seva “Vida de Jesucrist” (p. 319).

L’apartat sobre el “tractament de la dona” (pp. 293–304) manifesta la perspectiva androcèntrica de l’escriptor medieval. B. adverteix que cal recercar aquesta temàtica en el conjunt de l’obra d’Eiximenis, ja que el seu “Llibre de les Dones” és més aviat un tractat abreujat de teologia (p. 293). El pensament del menoret és complex. No hi manquen els típics estirabots misògins: les dones són “vaixells tots buits de tota bonea e, per consegüent, són pura vanitat, ne han res de bé dins si mateixes” (p. 294). Per altre cantó, amonesta seriosament: “Negú no pens que menysprear ne malparlar de dones en general sia bona cosa ne plaent a Déu. [...] Oges tu, qui mal vols parlar de dones, e attén que de dona est exit, e per ella nodrit, e per dona amat, e a dona, après Déu, obligat.” I tot seguit, treu sorprenents conclusions sociològiques de la seva antropologia bíblica: “Attén encara que la dona no féu Déus del cap de l’hom, car no·l deu senyorejar, ne del peu, car no la deu l’om menysprear ne con a cativa maltractar; mas féu·la del costat, a donar a entendre que·l marit la devia tenir con a cara companyona, e aquella de special amor amar.” En altres mots: “La muyller sor és e germana del marit, e no esclava ne sirventa” (pp. 302–303). Endemés, Eiximenis és decidit partidari que la dona aprengui a llegir i a escriure, pensant, és clar, que així aprofitarà el temps amb lectures pietoses (p. 296).

Bon conservador burgès, el menoret gironí predica l’obediència a tota potestat. El seu ideari a favor d’una perfecta unitat de govern és evident: “Com donchs la millor disposició de regiment que dar-se puixa al món sia que tot lo món sia sots un príncep e monarcha que sia senyor sobre les coses espirituals e temporals” (p. 509). Intervé amb gran profusió d’arguments en la típica controvèrsia medieval sobre qui ha d’assolir la suprema potestat, si el papa o l’emperador. La teocràcia eiximeniana mostra certes reserves. Bé és veritat que al papa, vicari de Crist, correspon tant la potestat espiritual com la temporal. Són “les dues espases” de la interpretació de Lc. 22, 38: “en la cena derrera stigué dit al Salvador que dos coltells hi havia [...], les quals paraules exponent sanct Bernat Ad Eugenium Papam, e diversos decrets semblantment exponen la dita autoritat a doble potestat

de la sancta Esgleya, ço és, temporal e spiritual” (p. 541). Ara bé, Eiximenis combina la cita de Lluç amb les paraules amb les que Jesús rebutja el deïxible agressor: “Torna lo coltell teu en lo foure” (Mt. 26, 52), i comenta: “en les quals paraules atorga que lo coltell és teu, mas no pertany a tu traure’l ne per execució, mas a la potestat seglar” (p. 542). És a dir, en assumptes temporals l’exercici del poder correspon a l’emperador.

Un dels arguments amb què Eiximenis esgrimeix a favor de la supremacia del papa també en l’ordre secular és la famosa donació de les regions de l’Imperi Romà Occidental de Constantí al papa sant Silvestre, donació documentada per les decretals falsificades del Pseudo-Isidor. El menoret cregué en la seva autenticitat com la cristiandat medieval sencera. Tanmateix, es lamenta que “après la mort dels papes precedents sent Silvestre no trobàs hom nengú qui volgués ésser papa, per tant quant llavors los papes anaven primers al martiri a pendre, per donar bon exemple als altres, e fossen sens riqueses, ans vivien ab molta pobressa e ab misèria [...]. Emperò, après de sant Silvestre, començà tanta ambició de clerecia que aquell se tenia per benahuyrat qui en qualque manera podia pujar en lo papat, axí com ara matex ho vehem sovint en lo món” (pp. 514–515).

Eiximenis participa en la controvèrsia sobre la pobresa radical franciscana que va commocionar la societat cristiana, sobretot a Itàlia i Provença. Els “franciscans espirituals”, oposant-se enèrgicament a decrets papals, refusaven el dret de propietat per a l’orde. Escrits d’un dels teòlegs capdavanters, Pèire Joan Olieu (Olivi), es trobaven a la biblioteca privada del frare gironí el qual sembla decantar-se cap a aquest provençal contestatari: “Monsènher sent Francesch manà a sos frares axí e-l comensament de sa regla: los frares no s’approprien res, ne casa, ne lloch ne neguna cosa sots Déu, reputen-se en lo món axí con a peregrins qui res no volen sinó ço que’ls és necessari a vida corporal” (p. 213). Tanmateix, pel que fa a bisbes i clergues, considera el dret de propietat com a legítim i ell mateix, com fa notar B., posseïa una bona biblioteca personal malgrat les seves declaracions: “Ne perjudica meys a la dita santa pobra, votada per les persones religioses, apropiar-se e haver molts llibres o altres coses qualsevol” (p. 217).

La convicció de viure en els temps propers a la fi del món neguitejà els esperits contemporanis d’Eiximenis qui la compartí plenament: “los deters temps en què nós som” (p. 400). El desconcertant Cisma d’Occident aparegué com un signe inequívoc de les grans tribulacions de les profecies apocalíptiques: “Per lo qual scisme huy crestiandat és en fort terrible brogit” (p. 405). B. creu probable que l’escatologia eiximeniana es trobi sota la influència de Joaquim de Fiore, Arnald de Vilanova, autor d’un comentari a

l'Apocalipsi de Joan, i del franciscà occità Joan de Rocatalhada. Les expectacions foren grans: la destrucció de “la secta de Mafomet”, la conversió dels jueus, la conquesta de Jerusalem. Abans de la vinguda de l'autèntic Anticrist, jueu nascut a Babilònia que serà vençut per Crist, tindrà lloc l'actuació de l'Anticrist “místic”, gran conquistador que es farà adorar. B. insinua la hipòtesi que Eiximenis sospitava que aquest personatge nefast naixeria de l'estirp de Frederic II, sospita ben comprometedora atès que gràcies al matrimoni de Pere el Gran amb Constança de Hohenstaufen les dues cases reials estaven emparentades (p. 420). En aquests i en altres assumptes el menoret és cautelós a l'hora de fer assercions: “Si axí serà o no, Déus ho sap, e yo no·u sé” (p. 417).

Seguidor fidel de “lo famós doctor Lactàncius” Eiximenis es professa mil·lenarista, és a dir, convençut que la darrera etapa de la història del món serà “lo mil·lenari de pau”, el regne feliç de 1000 anys, dels bons a la terra. En la descripció del mil·lenni idíl·lic es deixa entreveure l'ideari d'un polític en el fons antimonàrquic i antioligàrquic: “E dien que llavors regnarà en lo món la justícia popular, qui's regirà sots un papa e sots un emperador fins a la fi del món, axí que no y haurà altre príncep ne rey pus, sinó axí com dit és, e cascuna comunitat regirà si mateixa, e serà feta pau general per tot lo món fins a la fi del món [...]” (p. 416).

No sembla que B. vulgui fer distincions entre les idees polítiques i les socials d'Eiximenis, sinó que ens vol presentar el pensament del prolífic escriptor sobre la realitat social en una pluralitat d'aspectes i en tota la seva tensa complexitat. Sistematitzar-lo no és gens fàcil atesos l'extraordinària varietat dels escrits, que no sempre expressen amb nitidesa el que l'autor realment pensa, i el to vulgaritzador i popular de l'estil. Les subdivisions de la monografia de B. amb les nombroses interferències temàtiques tampoc hi ajuden i el lloable afany de l'investigador de fonamentar totes les seves exposicions amb l'obra sencera de l'escriptor gironí, editada i per editar, provoca repeticions gairebé inevitables. Tot i així, com a obra científica, l'aportació en el marc de la història profana i, sobretot, eclesiàstica i de literatura medievals és notable i, pel que fa a la investigació eiximeniana, imprescindible d'ara endavant. Albert Hauf, catedràtic de Literatura Medieval, a qui B. va consultar abans de començar la feina, li va dir: “Si fas aquest treball, faràs un servici a la teua terra.” Un cop acabada l'obra cal confessar que així ha estat.

Valentí Fàbrega Escatllar (Colònia)

Roger Friedlein:

Der Dialog bei Ramon Llull. Literarische Gestaltung als apologetische Strategie
Tübingen: Max Niemeyer (Beihefte zur Zeitschrift für romanische
Philologie; 318), 2004, ISBN 3-484-52318-2, 348 S.

Der Dialog bei Llull ist in den letzten Jahren viel diskutiert worden, z.B. von Colomer, Pindl und Domínguez. Im Mittelpunkt dieser Diskussion steht der Dialog zwischen den Religionen und die Frage, welchen systematischen Beitrag Llulls Entwürfe hierzu leisten.

Friedleins Arbeit greift mithin ein für die Llull-Forschung der vergangenen Jahre zentrales Thema auf; jedoch nicht, um es in philosophischer oder theologischer Absicht zu erörtern, wie dies bisher nahezu ausschließlich geschehen ist, sondern um es auf eine literaturwissenschaftliche Grundlage zu stellen, und dies nicht nur in Bezug auf den Religionsdialog, sondern mit Blick auf die Gattung des Dialogs insgesamt.

Nach einer methodologischen Einführung, die die Diskussion um den Dialogbegriff in der Literaturwissenschaft nachzeichnet und sich – gegen eine idealtypische Bewertung der Gattung – für eine funktional typologische Klassifizierung ausspricht, präsentiert und untersucht Friedlein im Hauptteil seiner Arbeit sechs Dialoge, die in ihrer Vielfalt als repräsentativ für Llulls Gesamtwerk gelten können. Es sind dies der *Llibre del gentil*, der *Liber Tartari*, die *Consolatio venetorum* (die Friedlein im Anhang erstmals in einer vollständigen Edition zugänglich macht), der *Desconhort*, die *Oracions i contemplacions de l'enteniment* und die *Disputatio fidei et intellectus*.

In den exzellenten Einzeluntersuchungen dieser Dialoge gelingt es Friedlein, zentrale Probleme der Llull-Forschung literaturwissenschaftlich einer Lösung näher zu bringen. So etwa im Falle des *Llibre del gentil*: die Literatur hat immer wieder auf die Spannung oder gar Widersprüchlichkeit hingewiesen, die sich im *Gentil* ergebe, insofern hier gegenüber den anderen Religionen eine Neutralität gleichsam vorgespielt werde, die freilich niemals vorhanden sei. Auch wenn das Ende des Buches offen bleibe, so sei doch klar, welcher Religion der Vorzug zu geben sei. Friedleins detaillierte Analyse zeigt hier sehr deutlich, wie dieser vermeintliche Widerspruch über verschiedene Textschalen im Dialog vermittelt wird, und so überhaupt erst möglich wird. Ein Traktat, so Friedlein zu Recht, bietet solche Möglichkeiten nicht: hier würde die Gleichzeitigkeit von Objektivität gegenüber den anderen Religionen und eigener christlicher Überzeugung in einen offenen Widerspruch treten. In der Gattung des Dialogs scheint

dies jedoch möglich zu sein, womit er sich in besonderer Weise zur Umsetzung der llullischen Apologetik eignet.¹

Zu nicht minder bedeutenden Ergebnissen gelangt Friedlein in der Untersuchung des *Desconhort*, den er mit der *Consolatio venetorum* kontrastiert. Friedleins Überlegungen nehmen ihren Ausgang von der Frage, wie es möglich sein kann, dass im *Desconhort* der Ich-Instanz Ramon immer wieder die «ira», also der Zorn und damit eine der Todsünden, als Attribut zugeschrieben wird – ein Attribut, das Ramon auch am Ende des *Desconhort* nicht ablegt. Dieser vermeintliche Widerspruch wird zum einen durch den Nachweis aufgelöst, dass im Okzitanischen «ira» und Traurigkeit ineinander übergehen, zum anderen durch den Hinweis auf die komplexe moraltheologische Bewertung der «ira», etwa bei Thomas von Aquin. Demnach lassen sich zwei Formen der «ira» unterscheiden, deren eine, nämlich jene, die als kontrollierte Reaktion auf die Sündhaftigkeit der Welt verstanden wird, moralisch unbedenklich sei. Erst vor diesem Hintergrund wird einsichtig, warum Ramon im *Desconhort* – anders als der zu tröstende Pertus in der *Consolatio venetorum* –, seine «ira» nicht ablegt, sondern im Gegenteil der ihn eigentlich tröstende Eremit selbst in die Trostlosigkeit gestürzt wird. ‚Desconhort‘, so Friedlein treffend, bezeichnet damit nicht nur die Untröstlichkeit des Protagonisten Ramon, sondern zugleich die «Enttröstung» des Eremiten. Die Trostliteratur in der Tradition des Boethius ist damit auf raffinierte Weise auf den Kopf gestellt worden. In diesem Kapitel hätte die Arbeit, die ansonsten eine beeindruckende Vertrautheit mit der Forschungsliteratur (nicht nur zu Lull) unter Beweis stellt, von der Untersuchung des *Desconhort* von Vittorio Hösle profitieren können, die mit der Spannung zwischen Rationalität und Einsamkeit im *Desconhort* einen analogen Widerspruch zum Gegenstand hat.²

-
- 1 Die Frage der Vermittlung von Objektivität und eigener Überzeugung ist interessanterweise auch in den gegenwärtigen Diskussionen um den Religionsdialog von herausragender Bedeutung. Der bekannte Religionsphilosoph John Hick etwa kritisiert die offizielle Haltung der katholischen Kirche den anderen Religionen gegenüber folgendermaßen: «[...] one cannot logically affirm the unique superiority of the Christian faith without considering other religions in advance as imperfect and inferior. It is impossible to reconcile the traditional claim to the unique superiority of Christianity with the outlook required for genuine interreligious dialogue.» (John Hick, *Dialogues in the Philosophy of Religion*, Hampshire 2001, S. 168) Mit der Untersuchung von Friedlein lässt sich sagen, dass dies für einen Traktat sicher zutrifft, der Dialog hingegen sehr wohl die Möglichkeit einer solchen «reconciliation» bietet.
 - 2 Vittorio Hösle, «Rationalismus, Intersubjektivität und Einsamkeit: Lulls *Desconort* zwischen Heraklit und Nietzsche», in: Fernando Domínguez / Jaime de Salas (Hrsg.),

Insgesamt bestechen Friedleins Einzelanalysen durch ihren Kenntnisreichtum der verschiedenen Literaturtraditionen. So werden die in der Sekundärliteratur kursierenden Auffassungen zur literarischen Einordnung kritisch geprüft und z.T., wie etwa im Falle des vermeintlich trobadoresken Ursprungs (Tenzone) des *Desconhort*, zurückgenommen. Aber auch neue, bislang in der Literatur nicht hinreichend berücksichtigte Quellen, wie etwa die Weisheitsliteratur für den *Llibre del gentil*, werden ausfindig gemacht.

Zwei Züge, die sich in allen untersuchten Dialogen als charakteristisch herausstellen, sind die strenge Ordnung der Texte nach numerologischen Kriterien (Friedlein spricht von der «Hypertrophie der Struktur», S. 243) und die stark essentialisierenden Beschreibungen der Figuren. Beides weist auf eine Mechanisierung des Dialogs bei Llull hin, die ihren Grund in seiner *Ars* haben dürfte; denn schließlich, so zeigen alle der von Friedlein untersuchten Dialoge, steht der Dialog stets im Dienst der Lehre und Apologie und somit der llullischen *Ars*.

Die vorliegende Arbeit, die mit einem Ausblick auf die Dialogtradition im Lullismus und einer praktischen Kurzbeschreibung der 26 Dialoge Llulls schließt, ist ohne Zweifel einer der kenntnisreichsten und originellsten Beiträge der letzten Jahre zur Llull-Forschung, der mit seinen Resultaten in vorbildlicher Weise die Grenzen zwischen den Disziplinen überwindet.

Alexander Fidora (Barcelona)

Ramon Llull:

Das Buch über die heilige Maria (katalanisch-deutsch)

Hrsg. von Fernando Domínguez Reboiras, mit einer Einführung von Fernando Domínguez Reboiras und Blanca Garí,

Übersetzung von Elisenda Padrós Wolff.

Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog (Mystik in Geschichte und Gegenwart, Abt. I, Bd. 19), 2005, ISBN 3-7728-2216-9, XLVII + 379 S.

Das *Buch über die heilige Maria* des Ramon Llull gehört zu seinen literarisch bedeutendsten Werken. In kaum einem anderen Dialog verwendet Llull so viel Mühe auf die Einführung seines Personals: drei Damen, *Lausor*, *Oració*

Constantes y fragmentos del pensamiento luliano (Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17–20 septiembre 1994), Tübingen: Max Niemeyer (Beihefte zur Iberoromania; 12), 1996, S. 39–57.

und *Intenció*, begegnen einander zufällig auf der Landstraße und teilen miteinander ihr Leid über die Verderbtheit dieser Welt. Denn Maria, so die Damen, wird in dieser Welt nicht mehr gebührend durch Lob und Gebet verehrt, vielmehr haben die Menschen ihre eigentliche Intention, auf die hin sie geschaffen sind, verkannt und verlieren sich an ihr Tagesgeschäft. Erst nachdem sie zwei Eremiten aufgesucht haben, von denen der erste selbst den diesseitigen Versuchungen unterlegen ist, fassen sie den Entschluss, in die Welt zu ziehen, um ihre Verehrung für Maria öffentlich zu bekennen.

Was der Text daraufhin bietet, ist jedoch alles andere als ein traditionelles Devotionale marianischer Frömmigkeit, wie man es erwarten würde. Wie Fernando Domínguez und Blanca Garí in ihrer exzellenten Einleitung mit Nachdruck herausstellen, ist Llulls Marienverehrung, die sich auch in weiteren Werken findet, kein frommes Beiwerk zu seiner *Ars*, sondern für Lull integraler Bestandteil derselben. Dies erklärt auch den trotz seiner poetischen Textur recht schematischen Aufbau des Werkes, das in 30 Kapiteln je ein Attribut Mariens zum Gegenstand hat (von *bondat* / Gutheit bis *alba* / Morgenlicht), welches jeweils in verschiedenen Schritten – den drei Damen entsprechend – definiert und erhellt wird, um der eingangs beschriebenen Situation Abhilfe zu schaffen, und zwar, wie Lull ausdrücklich sagt, der Methode seines Werkes *Art demonstrativa* gemäß. Domínguez und Garí, die beide ausgewiesene Kenner der llullschen Mariologie sind,¹ erklären diesen engen Zusammenhang von Marienverehrung und *Ars* damit, dass sich in Maria als Ort der Menschwerdung Gottes und der Neuschöpfung der Welt die göttlichen Attribute, mit denen die *Ars* anhebt und auf deren Vertiefung sie zielt, in einzigartiger Weise verdichten, so dass sie selbst zu einem logisch-ontologisch herausragenden Zugang zur Gotteserkenntnis wird. Und dies gilt sowohl für den gläubigen Christen als auch für die Andersgläubigen, weshalb Llulls Mariologie in Verbindung mit seiner *Ars* auch eine nicht zu unterschätzende missionstheologische Bedeutung zukommt.² Ob man die Verschränkung von *Ars* und llullscher Mariologie allerdings so weit führen sollte, im *Buch über die heilige Maria* die von Lull zwar angekündigte, aber anscheinend nie geschriebene *Ars memoriae*

1 Blanca Garí und Fernando Domínguez haben jüngst den Band XXVIII der *Raimundi Lulli Opera latina* ediert, der u.a. die lateinische Version des *Buches über die heilige Maria* enthält.

2 Vgl. etwa den *Liber de fine*, wo Lull darauf hinweist, dass auch die Muslime an die Jungfräulichkeit und Heiligkeit Mariens glauben (ROL IX, S. 255: «Saraceni [...] credunt, quod beata mater Maria sit virgo et sancta»).

zu sehen, wie die Verfasser der Einleitung vorschlagen (S. XLVf.), sei dahingestellt. Es scheint mir allerdings der Titel, der dem Werk seit der Edition von Jacques Lefèvre d'Étaples (1499) beigelegt wird, wesentlich angemessener: *Ars intentionum*.

Die Einleitung schließt mit einigen Bemerkungen zum Abfassungsdatum und zur handschriftlichen Überlieferung des *Buches über die heilige Maria*. Obwohl der Text, den die Verfasser um 1290 datieren,³ in mehreren Überlieferungssträngen im Lateinischen vorliegt, ist es «fast sicher», so Domínguez und Garí (S. XLVI), dass die erste Niederschrift auf Katalanisch erfolgte.⁴ Dies kann nur unterstrichen werden; denn nicht nur die von Domínguez und Garí geltend gemachte Tatsache, dass Llull selbst sagt, er schreibe dieses Werk «ab les pus desplanades paraules / mit den einfachsten Worten» (S. 4/5), spricht hierfür, sondern auch der Textvergleich zwischen der katalanischen und der lateinischen Fassung. Folgendes Beispiel, in dem Lullus ausführt, wie es zur Vertauschung von erster und zweiter Intention kommen kann, möge dies verdeutlichen. Die erhaltenen lateinischen Traditionsstränge weichen hier voneinander ab. So heißt es im einen:

Intentionem autem corruptam habuit id, quod esse sursum debuit, peruertens deorsum.

Wohingegen der andere Traditionsstrang gibt:

Et quod primum debeat diligere ponebat posterius, et quod debeat posterius ponere ponebat primum (ROL XXVIII, S. 82, App.)

Während der erste Text die Vertauschung der Intentionen allein an einer Vertauschung der Umordnung von Gütern festmacht, wird im zweiten Text der Begriff der Liebe (*diligere*) eingeführt. Die Vertauschung der

3 Dieses Datum, das in ROL XXVIII, S. 23–24 begründet wird, ist m.E. nicht zwingend; mir scheint eine spätere Datierung wahrscheinlicher. Vgl. meinen Beitrag «Ramon Llull, la familia Spinola de Génova y Federico III de Sicilia», der in den Akten des Kongresses «Il Mediterraneo nel '300 – Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia» (Palermo, 17.–19. November 2005) erscheinen wird.

4 Pere Villalba hat vor einigen Jahren die Frage nach der Priorität von katalanischer und lateinischer Tradition der Llull-Werke erneut zur Diskussion gestellt: «Ramon Llull: *Arbor scientiae* o *Arbre de sciencia*», in: *Faventia* 17:2 (1995), S. 69–76. Vgl. dazu Alexander Fidora, «Noch einmal *Arbor scientiae* oder *Arbre de sciencia* – Zum Verhältnis von lateinischer und katalanischer Fassung der llullischen Enzyklopädie», in: *Faventia* 25:2 (2003), S. 67–73.

Intentionen besteht hier darin, das genuin Liebenswerte, in letzter Instanz Gott, hintanzustellen und sich statt dessen den minderwertigen Dingen (des Lebens) hinzugeben. Wie kommt es zu dieser nicht geringen Abweichung innerhalb der lateinischen Traditionsstränge? Die Frage lässt sich leicht beantworten, wenn man den katalanischen Text hinzunimmt, der in zwei vollständigen Handschriften erhalten ist. Während nämlich eine der beiden Handschriften an der fraglichen Stelle «e ço que devia *anar* desús metia dejús, e ço que devia *anar* dejús metia desús» gibt, liest man in der anderen «e ço que devia *amar* desús metia dejús, e ço que devia *amar* dejús metia desús» (vgl. ROL XXVIII, S. 82, App.). Es ist offenkundig, dass hier in der katalanischen Tradition des Textes ein Lesefehler beim Abschreiben unterlaufen ist: *anar* > *amar*, und während die erste zitierte lateinische Übersetzung einem Text mit «*anar*» (mit «esse» übersetzt) folgt, wird die Verschreibung zu «*amar*» im zweiten lateinischen Text wenigstens teilweise übernommen («*diligere*»). Dieser Lesefehler, der den verschiedenen lateinischen Textfassungen zugrunde liegt, kann sich aber nur in der katalanischen Fassung des Textes ergeben haben, so dass die Reihenfolge von katalanischer und lateinischer Fassung eindeutig ist.⁵

Wenden wir uns Text und Übersetzung zu: Beide sind in schönem Paralleldruck wiedergegeben. Die Entscheidung der Reihenherausgeberin, Margot Schmidt, den Text zweisprachig in ihre Reihe aufzunehmen, kann nur begrüßt werden. Nicht nur, weil damit neben dem *Desconhort*⁶ nun ein weiterer Text Lulls in einer guten katalanisch-deutschen Ausgabe vorliegt, sondern auch weil der katalanische Text aus den *Obres de Ramon Lull X* (Palma 1915) nicht leicht zugänglich ist. Der katalanische Text wurde für diese Ausgabe von Anna I. Peirats in der Orthographie behutsam überarbeitet. Auf die Wiedergabe von Varianten wurde leider verzichtet. Die Übersetzerin, Elisenda Padrós Wolff, hat ohne Zweifel eine ausgezeichnete Übertragung mit hohem literarischem Anspruch vorgelegt, die sowohl der Form als auch dem Inhalt des Textes gerecht wird. Irritierend wirkt beim Lesen allerdings die Übersetzung der Dame *Oració* im Neutrum als «das Gebet» (*passim*), also eine gleichsam unpersönliche Personifikation. Vielleicht hätte man mit «(Für-)bitte» übersetzen können, was sicherlich etwas freier übersetzt, aber nicht nur theologisch korrekter, sondern v.a. auch

5 Es bliebe allenfalls die logische Möglichkeit, dass aus einer lateinischen Urfassung eine katalanische Übersetzung angefertigt wurde, die dann ihrerseits ins Lateinische zurückübersetzt wurde.

6 Vgl. die Besprechung in *ZfK* 12 (1999), S. 167–169.

literarisch schöner gewesen wäre. Dies gilt um so mehr, als sich Padrós Wolff ansonsten für eine freie Übersetzung entschieden hat, was durch den Parallelabdruck des Textes gewiss gerechtfertigt ist. Die Glättung des Textes seitens des Übersetzers oder der Übersetzerin ist natürlich stets eine Wanderung auf schmalen Grat und hat nicht nur Vor-, sondern auch Nachteile. Die Übersetzung der folgenden Passage zeigt deutlich die Stärken, aber auch die Schwächen, der stets gut lesbaren, aber eben sehr freien Übersetzung. Llull erklärt hier den Aufbau der 30 Kapitel und warum in diesen einige Fragen unbeantwortet bleiben sollen:

E la raó per què en esta art no solvem específicament la segona e la terça qüestió de cascú dels començaments és per ço que hom ne pusca entrar en paria e en conxensa d'alts e de baixes e d'uns e d'altres, a loar e honrar nostra Dona [...] (S. 2)

Hierfür gibt die Übersetzerin Folgendes:

Wir wollen deshalb in dieser >ars< keine Antworten auf die zweiten und dritten Fragen geben, die zu den einzelnen Prinzipien gestellt werden, damit jeder sich mit vielen anderen, seien es vornehme, seien es gemeine Leute, Männer oder Frauen zusammentun kann, um Unsere Liebe Frau zu preisen und zu ehren [...] (S. 3)

Sehr gelungen ist die Übersetzung der nicht leicht zu verstehenden Wendung «*entrar en paria e en conxensa d'alts e de baixes*»; insbesondere die Bedeutung von «*d'alts e de baixes*» erschließt sich nicht unmittelbar. Hier wird die freie Übersetzung von Padrós Wolff mit «*seien es vornehme, seien es gemeine Leute*» der Passage sehr gerecht und entspricht überdies auch der lateinischen Fassung des Textes (vgl. ROL XXVIII, S. 41: «*ab excellentioribus et humilioribus*»). Etwas mehr Textnähe hätte der Übersetzung dieser Passage dagegen bei «*d'uns e d'altres*» gut getan, das mit «*Männer und Frauen*» doch allzu frei (und zu modern?) übersetzt zu sein scheint. Und die von der Übersetzerin apostrophierten «*vielen anderen*» finden sich schließlich gar nicht im katalanischen Text. Doch wie soeben gesagt wurde, ist die Glättung der Übersetzung ein schwieriges Geschäft und so soll hier nicht auf einzelnen Beispielen insistiert werden, zumal Padrós Wolff den Text mit all seinen Schwierigkeiten stets korrekt in ein gut lesbares Deutsch bringt, das sehr hohen ästhetischen Ansprüchen genügt.

Die Qualität der Einleitung und der Übersetzung in diesem Band und seine ansprechende Gestaltung, die im übrigen mit einem daran gemessen akzeptablen Preis einhergeht, machen die Ausgabe des *Buches über die heilige*

Maria zu einer lohnenswerten Anschaffung: Allein das schöne letzte Kapitel «De alba / Über das Morgenlicht» lohnt die Lektüre!

Alexander Fidora (Barcelona)

Arthur Terry:

A Companion to Catalan Literature.

London: Tamesis Books, 2003, ISBN 1-85566-089-X, 184 S.

Der im Januar 2005 verstorbene englische Literaturwissenschaftler Arthur Terry, der auch zu den bedeutendsten Katalanisten Großbritanniens gehört, hat im Jahre 2003 diesen „Begleiter“ und Hinführer zur katalanischen Literatur publiziert, der die stark erweiterte und bearbeitete Neufassung eines 1972 erschienenen schmalen Bandes mit gleichem Titel darstellt.

Das Buch reiht sich in eine Serie bei Tamesis ein, in der es z. B. auch einen «Companion to Spanish-American Literature» gibt, und soll ein literarisch interessiertes Publikum auf die Schätze der katalanischen Literatur aufmerksam machen, genauer gesagt: zu ihr hinführen und, wie Terry im Vorwort betont, ein „supplement of the texts“ und „in no way a substitute“ sein. So werden denn auch in der Schlussbibliographie über 40 „English translations“ aufgeführt, auf die der englische Leser zurückgreifen kann, um die katalanischen Autoren in seiner Sprache zu lesen.

Dies ist freilich eine sehr reduzierte Liste, denn für das Englische dürften ähnlich viele Übersetzungen aus dem Katalanischen vorliegen, wie für das Deutsche, für das die neueste Bibliographie, die in den Beiheften zur Zeitschrift für Katalanistik in der *Biblioteca Catalànica Germànica* als erster Band publiziert wurde, circa 100 katalanische Romane, fast 600 Erzählungen (und Märchen) und 1800 Gedichte nachweist, die dem deutschen Leser in seiner Sprache zur Verfügung stehen.

Die Qualitäten von Arthur Terry als Literaturwissenschaftler, der in vielen romanischen und mehreren germanischen Literaturen Europas und Amerikas (und sowohl in der Prosa wie in der Poesie) zu Hause ist, kommen in seinem katalanischen *Companion* voll zum Tragen. Er führt uns aus einer souveränen europäischen Perspektive an die großen literarischen Leistungen der katalanischen Literatur heran und nimmt damit einen Blickpunkt ein, der für die Präsentation gerade *der* Literaturen wichtig ist, die nicht zu den fünf oder sechs normalerweise wahrgenommen Literatu-

ren gehören: es geht immer wieder darum, dem europäischen Leser zu zeigen, dass es auch außerhalb des Horizonts, den die Medien im allgemeinen vermitteln, große literarische Leistungen in anderen Sprachen gibt, etwa im Niederländischen oder im Dänischen oder natürlich im Portugiesischen oder eben im Katalanischen.

Arthur Terry erweist der katalanischen Literatur einen vorzüglichen Dienst mit seiner kenntnisreichen und im Stil literarische Qualitäten aufweisenden Darstellung, die statt zu einer Aufreihung von Namen und Daten zu einem lesenswerten und gut lesbaren Einblick in europäische Literaturgeschichte unter katalanischer Perspektive führt.

Als Besonderheit der katalanischen literaturgeschichtlichen Entwicklung hebt Terry die frühe Entfaltung der katalanischen Prosa im 13. Jahrhundert bei Ramon Llull und in den Chroniken hervor, dann die Unterbrechung eines breiteren literarischen Schaffens vom 16. bis zum 18. Jahrhundert und das Wiedererstarken literarischer Aktivität ab der Mitte des 19. Jahrhunderts. Besonders hebt er die Breite und Qualität der katalanischen Gegenwartsliteratur seit der Mitte des 20. Jahrhunderts hervor.

Insgesamt stellt er fest (S. viii): „an impartial observer cannot fail to be struck by the very distinctive nature of Catalan society compared with the rest of the Peninsula, and by the obvious European quality which goes with the best features of its society and literature.“ Terry zeigt dies, indem er die literaturgeschichtliche Entwicklung immer wieder in den gesellschaftlichen Hintergrund einbettet.

In einer Rezension nun auf Einzelheiten von Terrys Darstellung einzugehen und etwa gelegentlich andere Gewichtungen anzumahnen, scheint bei einer insgesamt äußerst überzeugenden Hinführung zur katalanischen Literatur nicht nötig – eher der Gedanke, dass eine solche Darstellung als Übersetzung oder als freie Adaptation für ein deutsches Publikum höchst empfehlenswert (und nötig) wäre und den Rezensenten durchaus reizen könnte.

Tilbert Dídac Stegmann (Frankfurt am Main)

Pere Rosselló Bover (Hg.):*Llorenç Villalonga und sein Werk*

Übersetzung von Heike van Lawick.

Frankfurt am Main: Vervuert, 2004, ISBN 3-86527-142-1, 196 S.

Das Ziel der Übersetzung dieser Aufsatzsammlung zum Werk Llorenç Villalongas ins Deutsche wird auf dem Buchrücken zum Ausdruck gebracht: das Interesse für einen der bedeutendsten Schriftsteller der zeitgenössischen katalanischen Literatur soll nicht nur unter den deutschen Romanisten geweckt werden, auch das allgemeine deutsche Lesepublikum soll sich von dieser Publikation angesprochen und nach der Lektüre dazu angeregt fühlen, sich tiefer mit dem Universum dieses Autors zu beschäftigen. Das Bild Mallorcas, das Villalonga in seinen Romanen und Erzählungen zeichnet – elegisch, satirisch, provokativ: die Welt des Inseladels; eine Welt, die untergeht –, entspricht der üblichen Vorstellung, die man in Deutschland gemeinhin von der Insel hat, sicherlich nicht.

Zu diesem Zweck hat der Herausgeber, Pere Rosselló, in diesem Band einige der wichtigsten Villalonga-Forscher und literaturwissenschaftliche Spezialisten zur zeitgenössischen katalanischen Literatur zusammen gebracht. Unter den Beiträgern finden sich nicht nur Literaturwissenschaftler ersten Ranges wie etwa Joaquim Molas, sondern auch mallorquinische Schriftsteller wie José Carlos Llop oder Sebastià Alzamora, die trotz ihres Alters bereits über eine beachtliche literarische Produktion sowohl in der spanischen als auch der katalanischen Literatur verfügen. Das Werk Villalongas wird somit aus ganz verschiedenen Perspektiven analysiert und in seiner Vielfalt und seinem Reichtum präsentiert.

Bevor wir uns dem Inhalt der in dem Band vereinten hochinteressanten Aufsätze annähern, sei Pere Rosselló gegenüber ein kleiner Vorwurf gestattet: dem hervorragend edierten und übersetzten Band fehlt ein Vorwort. Gerade bei so einem Buch und gerade bei der bereits erwähnten Absicht der Publikation wären einige einleitenden Worte meines Erachtens notwendig und für das potentielle deutsche Publikum von großer Hilfe gewesen: wer war – kurz gefasst und geschildert – Llorenç Villalonga? Wer sind – etwas genauer – die Autoren dieser Analysen? Womit beschäftigen sie sich in den einzelnen Aufsätzen? Sind die Studien für diese Publikation geschrieben worden oder stammen sie – wie es bei einigen Beiträgen der Fall zu sein scheint – aus anderen Quellen? Existieren bereits Übersetzungen von Villalongas Werk ins Deutsche – die Anmerkungen der Übersetzerin in den Fußnoten informieren uns über eine bereits existierende deut-

sche Übersetzung des Romanes *Bearn o la sala de les nines* – und wo kann man sie finden?¹

Die Unterschiedlichkeit der Analysen widersprechen nicht der Tatsache, dass sich bei der Präsentation des Werks Villalongas hier durchaus ein roter Faden erkennen lässt: Villalonga ist eine zentrale Figur der katalanischen Literatur und sein Werk stellt zweifellos einen wichtigen Beitrag zu deren Modernisierung dar. Neben seiner Modernität als Literat wird von fast allen Autoren auch die schwierige und polemische Persönlichkeit des mallorquinischen Romanciers hervorgehoben. Auch seine polemische politische Einstellung verdient zahlreiche Kommentare und Analysen.

Der erste Beitrag der Sammlung stammt von dem vielleicht bedeutendsten und einflussreichsten katalanistischen Literaturgeschichtsschreiber und Literaturkritiker des 20. Jahrhunderts: Joaquim Molas. Der Aufsatz fungiert als Einführung in die komplexe Figur und das komplexe Universum Villalongas. Parallel zu einem chronologischen Überblick zu Leben und Werk – mit Erwähnung des stetigen Sprachwechsels zwischen Katalanisch und Spanisch – versucht Molas, Villalongas Werk sowohl aus der Perspektive der katalanischen Tradition als auch aus Sicht der Entwicklung des modernen Romans einzuordnen. Molas bietet damit eine globale Interpretation Villalongas an, die aus seiner Sicht eine Rekonstruktion der Erinnerung an eine verlorene Welt darstellt – die des Inseladels – und gleichzeitig eine ununterbrochene Auseinandersetzung mit der zeitgenössischen Literatur vom Standpunkt eines rationalistischen Humanisten aus (so zum Beispiel in den 60er Jahren mit dem irrationalen Existentialismus). Neben der Mythologisierung seiner Welt, so Molas, «finden wir in Villalonga eine Nostalgie nach einer paradiesischen Vergangenheit, die er mit Vernunft und Kultur [...] gleichsetzt» (S. 21). Alles in allem gelinge es Villalonga, eine vollkommene und absolut persönliche literarische Welt zu schaffen, die eine perfekte Einheit darstelle.

Drei weitere Aufsätze dieser Sammlung – die Beiträge von Carme Arnau, Vicent Simbor und Josep A. Grimalt – haben den Anspruch, eine Gesamtinterpretation von Villalongas Werk zu liefern, obwohl sie auf der Analyse einzelner Aspekte oder Werke des Autors basieren. Arnau beschäftigt sich mit dem «universalsten Roman Villalongas», *Bearn o la sala de les nines* – erschienen in deutscher Übersetzung 1991 unter dem Titel *Das Puppenkabinett des Senyor Bearn*. Dabei sucht sie eben Argumente für diese

1 Antwort darauf gibt jetzt: Robles i Sabater, Ferran (2005): *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya* (Biblioteca Catalànica Germànica; 1), Aachen: Shaker, 214, wo vier ins Deutsche übersetzte Texte von Villalonga nachgewiesen sind.

Universalität. Arnau reiht *Bearn* in die Faustliteratur ein und hebt die prägenden Einflüsse der modernen französischen Literatur ab dem 18. Jahrhundert hervor. Villalonga stattet seine Zentralfigur, Don Toni de Bearn, mit modernen Zügen aus: eine Figur, die den eigenen Teufel akzeptiert und den Himmel in diesem Leben sucht.

Vicent Simbor schreibt über die ‚Ichliteratur‘ bei Villalonga und versucht dabei Klarheit zu schaffen zwischen dem, was in seiner Fiktionalliteratur autobiographisch ist, und dem, was in seiner autobiographischen Literatur Fiktion ist. Nach Simbors Worten basiert das Werk Villalongas stark auf seiner eigenen Autobiographie, ein Punkt, über den sich alle Spezialisten einig sind. Besonders modern ist dabei gerade die distanzierte und kritische Art, mit welcher der Autor mit Konzepten wie Fiktion und ‚Wahrheit‘ umgeht.

Josep A. Grimalt beschäftigt sich mit der Beziehung zwischen Religion und Aristokratie im Werk Villalongas. In seiner Analyse wird wie in den bereits kommentierten Arbeiten hervorgehoben, dass Villalonga vor allem ein Ideenschriftsteller ist, der sich hinter der Plastizität und der Kraft seines Werkes verbirgt. Seine Ideen entsprechen denen eines Rationalisten, der die Ordnung in der Welt liebt. Gesellschaft und Religion sind dementsprechend nach diesen Kriterien zu verstehen. Die Aristokratie stellt für Villalonga allerdings einen Wert dar, so Grimalt, der über allen anderen steht; in ihr steckt auch der Garant für die Ordnung dieser Welt.

Bei den anderen Beiträgen handelt es sich um Analysen verschiedener Aspekte der biographischen, literarischen und intellektuellen Aktivität Villalongas. Jaume Pomar und José Carlos Llop berichten über die Jugendzeit des Autors auf Mallorca: die Zeit der intellektuellen Kontroversen, die auf der Insel vor dem spanischen Bürgerkrieg stattgefunden haben und bei denen Villalonga eine zentrale Rolle gespielt hat. Als Sohn der Aristokratie spielt er den Polemiker und den Snob und widmet seine Kritik vor allem dem insulären Katalanismus.

Neben einer literarischen Aktivität mit universalistischem Anspruch – auch bei den Übersetzungen ins Katalanische, etwa im Falle von *Il Gattopardo*, oder bei der Bearbeitung der *Phädra*, die von Alzamora analysiert wird – finden wir bei Villalonga auch Werke und Gattungen, die ihre Wurzeln tief in der volkstümlichen mallorquinischen Tradition haben. So beschäftigt sich Pere Rosselló – der Herausgeber des Bandes – mit der Serie von Parodien – *Desbarats* –, die vor allem eine Karikatur der mallorquinischen Wirklichkeit darstellen und eine volkstümliche Grundlage haben, obwohl darunter auch einige experimentelle Stücke zu finden sind.

Joan Oleza analysiert die Behandlung der Wirklichkeit in den Erzählungen Villalongas und fragt sich, inwieweit man die Vorgehensweise des Autors als realistisch beschreiben kann. Villalonga konzentriert sich auf eine Realität, die eigentlich einer Minderheit der Gesellschaft entspricht, argumentiert Oleza, oder er parodiert eine neue Welt, die er nicht mehr verstehen will.

Maria C. Del Bosch beschäftigt sich mit Villalongas Übersetzungen und analysiert dabei zwei Aspekte: die Übersetzungen großer Werke – wie *Il Gattopardo* – und die Imitationen und Parodien, die *Pastichen*, die auf bekannten Werken basieren und diese komplett verzerren. In beiden Fällen kann der Umgang Villalongas mit den Originaltexten nicht als besonders treu bezeichnet werden.

Die Studien, die in diesem Band vorliegen, sind hochinteressant und von einer Qualität, wie sie dem Werk Villalongas gerecht wird. Seine Figur hätte seitens der deutschen Romanistik gewiss eine größere Aufmerksamkeit verdient und sein Werk sollte es der internationalen Laufbahn der Romane Mercè Rodoredas gleich tun, der anderen großen katalanischen Romanschriftstellerin des 20. Jahrhunderts. Der Beitrag, den dieser Band zu einer Neubewertung Villalongas leistet, ist ohne Zweifel groß, wobei er unter anderem die deutschen Verleger und Übersetzer dazu anregen sollte, weitere Werke des großen mallorquinischen Autors ins Deutsche zu übertragen und zu veröffentlichen. Das wäre der erste und notwendigste Schritt, damit Villalonga beim deutschen Publikum ankäme.

Jordi Jané i Lligé (Barcelona / Tübingen)

Joaquim Molas:

Les avantguardes literàries a Catalunya. Bibliografia i antologia crítica
Frankfurt am Main / Madrid: Vervuert Verlag / Iberoamericana, 2005,
ISBN 3-86527-108-1 / ISBN 84-8489-172-0, 302 pàgs.

Amb la col·laboració inestimable de Pilar Garcia-Sedas i Tilbert Dídac Stegmann, i davall el títol *Les avantguardes literàries a Catalunya*, Joaquim Molas aporta una obra de consulta que de ben segur esdevindrà d'ara en avant una imprescindible en la biblioteca bàsica de qualsevol estudiós de la literatura catalana contemporània. Vet aquí un llibre pràctic, una guia útil no necessàriament restringida a l'ús d'experts d'apassionament febrós.

L'obra en qüestió, conformada d'una banda per una copiosa i completa bibliografia actualitzada, i d'una altra, per una antologia amb els treballs crítics més emblemàtics —rescatats per a l'ocasió—, s'insereix dins del marc de la col·lecció «Bibliografia i antologia crítica de les avantguardes literàries en el Món Ibèric» (Península i Hispanoamèrica) i completa, amb l'exhaustiva panoràmica del cas català, la sèrie de volums independents sobre Espanya i Portugal elaborats pels erudits Harald Wentzlaff-Eggebert i K. David Jackson, respectivament.

Ara bé, malgrat el títol que l'encapçala, l'inventari que aglutina el material esbossat no es restringeix únicament a Catalunya. No debades, durant el procés d'ordenació, portat a terme a partir d'un ardu buidat de dades bibliogràfiques, tampoc no han estat deixats de banda autors d'arreu del territori lingüístic relacionats amb les Avantguardes literàries. A tall d'exemple, el balear Gabriel Alomar és presentat com un dels principals precedents del moviment, i també hi trobem, a bastament, referències sobre col·lectius associats als ideals rupturistes, com el grup ultraista mallorquí o l'anomenat grup valencià.

L'inventari d'aquesta antologia literària se centra essencialment en el període d'entreguerres, tal com es remarca al prefaci. Sense obviar el període precedent, en línies generals s'hi abraça l'època històrica situada a cavall entre l'any 1917, data de la formulació dels primers postulats teòrics avantguardistes, i el 1939, en què la desfeta de la guerra civil s'ho endugué tot a orris. Per tant, l'obra no engloba els joves poetes dels anys trenta amb tendències experimentals, com Bartomeu Rosselló-Pòrcel o Joan Teixidor, com tampoc els vestigis d'avantguardisme posteriors al període adés esmentat. El compendi crític doncs, queda restringit a les Avantguardes literàries que Molas acorda encasellar sota el qualificatiu de «clàssiques».

L'estructura s'adscriu fil per randa al subtítol de l'obra, cenyint-se bàsicament a dos grans eixos: el bloc de la bibliografia i el de l'antologia crítica de textos. El primer, el recull bibliogràfic, ve delimitat ensems per quatre grans seccions. «Obres generals» és el nom que dóna lloc a un apartat inicial que arreplega les publicacions essencials dels moviments d'Avantguarda i els estudis crítics realitzats a partir d'aquestes, amb especial atenció a totes aquelles troballes elaborades en plena ebullició modernista i que anunciaven unes voluntats trencadores i experimentals que al capdavall acabarien conformant les Avantguardes.

Segonament s'enceta tot l'apartat bibliogràfic, amb l'inventari cronològicament subdividit en tres etapes. La primera, que emmarca el període comprés entre el 1905 i 1916, ens acosta els autors coneguts com a prece-

dents més immediats: Josep Maria de Sucre, Rafael Nogueras Oller, Gabriel Alomar. El segon ítem, d'una extensió molt més significativa, engloba el període d'avantguardes 1917–1924, anys d'efervescent esplendor cubista i futurista. D'aquesta època s'ofereixen les referències del vast recull de manifestos, proclames i revistes portadores de textos programàtics que, promulgats pels ideòlegs, esdevingueren documenta ineludible per a tots aquells que s'acolliren al vessant literari avantguardista. A més de l'espai de deferència que ocupa la totalitat del material bibliogràfic del poeta Joan Salvat-Papasseit, aquest apartat sobre el «Cubo-Futurisme» també inclou la documentació pertinent d'altres poetes com Josep Maria Junoy o Joaquim Folguera o el pintor Joaquim Torres-Garcia, entre altres.

En darrer terme, al llarg de la tercera secció bibliogràfica del recull tenen cabuda tots aquells materials pertanyents al moment històric encabint del 1925 fins al 1939, any en què com dèiem l'arribada de la guerra civil espanyola talla de soca a arrel un moviment que fins aleshores avançava inexorablement des del surrealisme vers «la modernitat». Val a dir que el gruix d'aquesta compilació rau aquí. L'antologia inclou referències que van dels actes públics, revistes i manifestos, a l'exposició detallada de les obres d'autors i els estudis de crítica que s'hi han elaborat a posteriori. L'amalgama, força completa, engloba des d'autors crítics com ara Sebastià Gasch o Lluís Montanyà, fins als grans mestres de l'avantguardisme literari català, amb especial atenció a J. V. Foix. També gaudeixen d'un espai ressenyable pintors universals com Salvador Dalí o Joan Miró, que publicaren textos literaris amb rerafons teòric, o l'exposició documentada sobre el grup ultraista mallorquí, el grup valencià o el grup de Sabadell, amb secció personalitzada per a les seues figures cabdals: Miquel Àngel Colomar, Carles Salvador i Francesc Trabal, respectivament. L'apartat es completa amb documentació sobre el col·lectiu ADLAN (Amics de l'Art Nou) i d'altres autors de rellevància també notable, com Sebastià Sánchez-Juan, Carles Sindreu, Jacob Sureda.

Tal com ho palesa el resultat final, s'ha d'emfasitzar que la tasca de buidat per a l'elaboració de l'inventari ha significat una veritable feïnada. Si prenem a tall de mostra Salvat-Papasseit o Foix, en tant que figures més representatives de les dues grans etapes que conformen les Avantguardes literàries a casa nostra, la documenta esdevé un ventall de dimensions ben considerables. Per autors, la secció s'inicia amb la citació bibliogràfica de la totalitat de l'obra respectiva de cadascun d'aquests, incloent-hi, en l'orde que tot seguit desgranem, referència sobre obres completes, antologies i traduccions –detallant, si s'escau, llengua per llengua, totes i cada una de les

publicacions localitzades. Tot seguit l'inventari presenta, en relació amb els autors més rellevants, una divisió fragmentada amb cura i detall per gèneres; cada trajectòria creativa queda desglossada en obres de caire poètic, prosa, assaig, teatre i epistolaris. Fins i tot, en els casos més reconeguts, com a prelude a la subsecció que basteix l'aparat crític, també s'inclouen biografies i estudis sobre la vida de l'autor en qüestió. I finalment topem amb l'apartat dedicat a la crítica literària –sovint el més ampli–, on també té cabuda una minuciosa mostra de números monogràfics elaborats a revistes o amb motiu d'homenatges.

Altrament, tampoc no podem deixar de ressenyar la particular enumeració de les referències bibliogràfiques citades a l'antologia. Seguint una ordenació estrictament cenyida a l'obra, s'inicia una enumeració analògica (1, 2, 3...) que prossegueix amb l'orde lògic tot i el salt d'autor a autor o la ramificació en diversos apartats, com ara la sistematització de les traduccions fetes a diverses llengües, dels epistolaris o de qualsevol altre dels estudis de ben diversa índole portats a terme. I així, fins a comptabilitzar un total de 897 documents controlats que van, com hem esmentat adés, d'obres dels autors –agrupades pels diversos gèneres literaris– a manifestos i adhesions signades, suplementes especials, etc. L'esforç de compilació del material inventariat, insistesc, és lloable.

Amb tot, el nou llibre de Joaquim Molas no es redueix ni de bon tros al mer recull i elaboració de l'inventari bibliogràfic, sinó que ve completat per un compendi antològic que alberga bona part dels estudis més representatius del moviment, elaborats en el seu moment per prestigiosos erudits en la matèria. Una antologia de textos crítics en diversos idiomes, tot i la preponderància del català, que es completa amb un índex onomàstic ajustat a l'enumeració cardinal –bastit a partir dels noms d'autors i investigadors, principalment–, que ordena la totalitat de l'inventari a fi de facilitar qualsevol localització en una obra en què com adduíem, una de les facetes principals rau a facultar la consulta a estudiosos de tota mena.

Entrant una mica més en detall, l'antologia de textos crítics arranca amb dos articles del mateix Molas, en què formula una visió general sobre el moviment literari d'Avantguardes. El primer, en situa els antecedents i les possibles causes: la realitat interior d'André Breton, la tasca del poeta Marcel Duchamps, etc. En el segon, centrat ja de ple en el cas català, ens parla d'un moviment marcat essencialment per «individualitats aïllades» (p. 108), de la manera com han estat aprofitades les troballes futuristes i de com «després del 24, les Avantguardes del país són d'una poderosa originalitat» (p. 117).

Endemés, colofonen l'antologia una desena d'estudis crítics centrats en les figures de major ressò, i ordenats també seguint el criteri cronològic. A l'exposició inicial dels dos articles de Molas, segueix l'estudi (en italià) de Giuseppe E. Sansone sobre els vincles i nexes connectors entre el mallorquí Gabriel Alomar i el futurisme italià. Tercerament, el cubisme també té el seu espai propi de crítica amb l'anàlisi de Jaume Vallcorba sobre diversos fragments apològètics de Josep Maria Junoy. Així mateix, Joaquim Molas torna a delectar-nos amb l'exposició d'un dels autors que més i millor ha treballat, recuperant per a l'ocasió el pròleg –íntegre– de l'edició que hi féu d'*El poema de La Rosa als llavis* per a Ariel (1981). Un tast biogràfic compacte i imprescindible per entendre la trajectòria de Salvat-Papasseit: trets com la recerca de la seua poètica, la plasmació del mite de l'optimisme davant la malaltia o l'aproximació nítida a la manifestació de l'amor a *La Rosa*, no escapen a l'ull crític del gran estudiós del poeta barceloní esdevingut mite.

La resta d'articles, tots referents al tercer gran període –surrealisme i modernitat–, ressalten entre altres la figura de J. V. Foix, com ara l'estudi d'Arthur Terry o el treball «El *Diari 1918*: temes i procediments», valuosa mostra de Pere Gimferrer sobre l'obra més coneguda de Foix. Gimferrer s'avesa d'entrada al poemari *Gertrudis* i n'analitza els fragments més importants, que ens presenten «el poeta escarnit i mofat pels enemics més poderosos» (p. 203). En *KRTU*, segon text que hi comenta, exposa l'alternança de fragments lírics «amb textos que adopten una estructura de conte fantàstic» (p. 207). Més avant, Vicent Santamaria, en un estudi inèdit aprofitat expressament per a l'ocasió, descriu amb minúcia el primer llibre d'en Salvador Dalí, en què «són reflectides totes aquestes activitats diverses: pintura, dibuix, fotografia, poesia i reflexió teòrica» (p. 238), o fets sorprenents com la seua inicial recepció negativa a França.

L'anàlisi de Carme Arnau sobre els personatges de la novel·la *Judita* del Francesc Trabal, més «sensitius» que «racionals» (p. 220) en aquest relat «d'amor febrós i apassionat» (p. 222), juntament amb el treball (en francès) d'Emmanuel Guigon sobre el col·lectiu surrealista ADLAN (1932–1936) i la visió de Ramon Salvo Torres sobre la poesia catalana en temps del franquisme (en castellà), completen tot plegat el llibre. Aquest darrer article, però, és merament un primer tast, una perspectiva general de la transició de l'avantguarda poètica cap a l'anomenada poesia experimental, que va donar joc a noves propostes com el rupturisme de caire visual dels anys cinquanta, conreat per Joan Brossa o Guillem Viladot, o la poesia experimental del grup *Dau al Set*. Tot açò se n'ix tanmateix, dels marges generals

d'una antologia crítica dedicada precisament a la memòria de Brossa, el gran mestre de la poesia visual.

Ara bé, del període analitzat –aquell estrictament cenyit a l'època en què cal situar verament el moviment– no s'ha escatimat gens quant a autors ni quant a dades. Podem dir que s'hi recull tot el material existent o, si més no, el conegut, tant de producció com d'obra crítica feta fins el 2002. Deixant de banda per raons lògiques d'espai obres i estudis sobre l'anomenat postavantguardisme, fins i tots les referències d'aquells autors menys populars, els d'una trajectòria menys prolífica, han estat exposades amb gran rigor. Calia un llibre d'aquestes característiques sobre les Avantguardes literàries en llengua catalana. Sens dubte, amb aquest inventari la necessitat ha estat coberta de manera satisfactòria.

Dari Escandell (Alacant)

Riewert Ehrich:

*Miró und Jarry. Ein Beitrag zur literarischen Rezeption
in der bildenden Kunst*

Frankfurt am Main *et al.*: Peter Lang, 2005 (Werkstruktur und Hintergrund; 10), ISBN 3-631-54212-7, 136 S., 32 Farbabb.

Ähnlich wie das Werk Dalís, der erst allmählich im Zuge der Edition seines schriftlichen Oeuvres als katalanischer Weltbürger und synästhetischer Gesamtkünstler in seiner bislang verkannten philosophischen und literarischen Grundlegung bewertet wird, so ist auch Joan Mirós Oeuvre bislang nicht auf seine literarische Voraussetzung und seine synästhetischen Konzeptionen – vor allem seinen Beziehungen zu Theater und Ballett, aber auch Prosa, Essayistik und Lyrik – dargestellt worden.

Wenngleich der große katalanische Künstler Miró im Zentrum der hier zu besprechenden Studie steht, so ist diese weniger für den Katalanisten als vielmehr für Franzisten und für Bild- und Intermedialitätstheoretiker eher als für den Literaturwissenschaftler von Interesse. Diese Einschränkung gleich zu Beginn einer Rezension mag enttäuschen, erklärt sich aber vor allem aus dem Umstand, dass Miró als bildender Künstler seine literarische Produktion der sprachlichen Umgebung seines Gastlandes angeglichen hat: Mehrsprachigkeit in nicht-muttersprachlicher Umgebung bildet unter Rückgriff auf die Literatur des Gastlandes Frankreich das Inzitationsmoment eines Imaginären im Zwischenbereich von Sprache und Bild,

insofern primär bildnerische Aktivität vom vorlogisch-visuellen Feld der Malerei in den logisch-imaginativen Raum literarischer Bildlichkeit eingeht. Eine profunde Auseinandersetzung mit den aus dem Phänomen eines polyglotten und zugleich synästhetischen Kultur- und Medientransfers sich ergebenden Reperkussionen und ihre Bedeutung für die Struktur ästhetischer Imagination ist ein Desiderat. In diesem Kontext plant die *ZfK* ein Dossier, das, von G. Wild, S. Winter und D. Frenz betreut, die Aktivitäten der katalanischen „Maler-Poeten“ Miró, Rusiñol, Dalí, Brossa und Pere Jaume ins Relief setzen wird.

Mirós 1995 in französischer Sprache erschienene (*Écrits et entretiens*) Produktion umfasst Gedichte, Theaterstücke, aber auch essayistische Texte. Die vorliegende Studie klammert diese Texte und die daraus sich ergebenden medienästhetischen Fragen zugunsten eines älteren Frageansatzes aus, der *grosso modo* „einflussphilologisch“ zu nennen wäre. Im Sinne der traditionellen „wechselseitigen Erhellung der Künste“ spürt Ehrichs Arbeit dem Thema „Miró und die Literatur“ nach. Zentrum der Untersuchung ist Mirós Bezug zu Jarrys *Ubu*-Korpus, mit dem sich der Katalane seit seiner Ankunft in Paris 1919 auseinandergesetzt hat. Wie die Lektüre des Büchleins zeigt, hat man sich dieser Frage mit Blick auf Miró kaum hinreichend genähert. Ehrichs Arbeit lädt hier nicht nur dazu ein, Mirós Beziehung zur literarischen Szene der Dadaisten und Surrealisten eingehender zu betrachten, sondern auch deren bislang unterschätzte Verbindung zur Literatur des späten 19. Jahrhunderts genauer zu betrachten: „Ganz entscheidend ist, dass für die stilistische Neuorientierung Mirós die Beschäftigung mit der Literatur und nicht so sehr die Auseinandersetzung mit der bildenden Kunst eine Rolle gespielt hat“ (S. 23).

Informativ ist Ehrichs Einführung vor allem in den Details; so etwa, wenn wir erfahren, wie Miró bei seiner Ankunft in Paris gemeinsam mit Artigas die Dada-Soireen besucht. Wie Dalís Madrider Begegnung mit Buñuel und Lorca, oder Picassos geistige Formung in dem Barceloniner Kabarett „4 Gats“ und mehr noch der Kontakt mit Apollinaire, markiert Mirós Eintritt in die Pariser Literaturszene die Wende vom Handwerker-Künstler zum Literatenartisten mit intellektueller Weltsicht und eigenen ästhetischen Ideen.

Gerade die hier ausgebreiteten Bezüge zur *Fin de Siècle*-Ästhetik sind bislang von der Forschung kaum berücksichtigt worden. Beachtung verdienen hier die leider nur knapp skizzierten Bezüge zur Evokationstheorie der Symbolisten (S. 31f.), die in der Folge bereits von Jarry radikalisiert wird und so auf den jungen Miró einwirken soll: Jarry rezipierte in den

1890er Jahren in Mallarmés Kreis dessen Prinzipien ästhetischer Imagination und entwickelt deren poetische Verfahren der periphrastischen Bedeutungskonstitution zu seiner spezifischen Form polysemer Sinnproduktion weiter: ihre Grundlage ist die Arbitrarität der Bezeichnungsvorgänge, die eine „Unendlichkeit an Sinnbezügen innerhalb eines einzigen autonomen Kunstwerks generiert und den Rezipienten dem gänzlich arbiträren *zerebralen Blindenkubspiels des Autors* ausliefert“ (S. 32f.).

Unausgesprochen bleibt an dieser Stelle in Ehrichs Arbeit die bemerkenswerte Nähe zu jenen vormodernen Zeichenprozessen, die Foucault 1966 in *Les mots et les choses* unter dem Aspekt theoretischer Wirklichkeitserschaffung durch Analogiestiftung beschrieben hat: die „Unendlichkeit an Sinnbezügen“ im Werk Jarrys – und von hier aus in Malerei und Dichtung der frühen Avantgarde – beruht offenkundig auf Foucaults Kategorien der Konvenienz, Analogie, Sympathie/Antipathie und Imitation. Avantgarde würde dann im Werk von Miró (und einigen seiner Zeitgenossen) die ‚klassische Moderne‘ unter Bezug auf ein vormodernes Konzept analogischer Sinnstiftung auf aktuelle postmoderne Verfahrensweisen hin öffnen. Solche generalisierenden Intentionen sind die Sache des Autors allerdings nicht.

Die so bei Jarry erzeugten Polyvalenzen gehen in Mirós Werk in Polymorphien auf, deren Sinngehalt im folgenden von Ehrich analysiert, aber damit allerdings auch vereindeutigt wird, da das eigentliche Erkenntnisinteresse der Frage gilt, was Mirós bildkünstlerisches Oeuvre dem Werk Alfred Jarrys – namentlich dem *Ubu*-Korpus – verdankt. Wenn die Arbeit vom Konzept der Polymorphien und Polysemien ausgeht, so reduziert Ehrich diese im Interesse der zentralen Fragestellung auf die Sinnbezüge zu *Ubu*, um auf seine 1988 erschienene Arbeit zu Jarry verweisen.

Will man gegen Ehrichs Ansatz Einwendungen erheben, so, weil Jarry und mit ihm Mirós Arbeiten der rezeptionsästhetischen Verstörung beraubt werden, deren Urgrund ihre offensichtliche Polyvalenz ist. Leitmotivisch durchzieht die Arbeit nämlich der Nexus einer zeitgeschichtlichen (Franco) und epistemologischen (Freud) Fragestellung, die auf Mirós Kunst über das thematisch-metaphorische Gelenk von Jarrys *Ubu*-Korpus zugreift. Weitgehend wird die Ubu-Thematik entlang biographisch-zeitgeschichtlicher Fakten erhellt. Mirós Bildbestand wird vorzugsweise unter psychoanalytischen Prämissen interpretiert – letzteres macht Sinn mit Blick auf die Thematik von Sexus, Herrschaft und Gewalt, wie sie das *Ubu*-Korpus nahe legt. Die Basis dieser psychoanalytischen Bild- und Textwahrnehmung wird in der Arbeit stillschweigend vorausgesetzt. (Man könnte sich hier fragen, inwieweit Miró womöglich bereits in der „Barce-

lona“-Suite (1937) nicht bloß bewusst auf die von Freud beschriebenen Mechanismen der Traumarbeit bzw. der Theorie sprachlicher Fehlleistungen zugreift, sondern vielleicht gar das Moment einer in semantischer Beweglichkeit aufgehobenen Sinnproduktion aus Lacans Theorie bezieht und mit Jarrys oben beschriebener polysemer Sinnkonstitution zur Dekkung bringt: durch Vermittlung der Pariser Surrealistenszene (etwa Lacans Texte in Picassos Zeitschrift *Minotaure*) schien dies immerhin möglich.)

Als weiteren Nachteil ist der Arbeit weniger anzulasten, dass Ehrich solche Fragen nicht anvisiert, als vielmehr, dass die seine Studie begründende sexualsymbolische Hermeneutik gewissermaßen axiomatisiert ist, ohne hinterfragt oder gar begründet zu werden. Die Sexualsymbolik zahlreicher in dem Werk vorgestellten Arbeiten Mirós hätte angesichts ihrer Evidenz weniger einer Präsentation bedurft als vielmehr einer Kommentierung, die solche epistemologisch-poetologischen Verflechtungen auf die poetische Kreativität Mirós hin aufschließt. Man vermisst gerade eine solche Rekonstruktion dieses Imaginären, die über den redundanten Verweis auf eine in zeitgeschichtlichen Fakten gründende sexualsymbolische Lektüre von Mirós Oeuvre hinausweisen könnte.

Für den katalanistischen Literatur- und Theaterwissenschaftler von besonderem Interesse ist die szenische Komposition *Mori el Merma*, die, 1978 entstanden, auf ein älteres Ballett-Projekt (1935) zurückgreift: Stärker noch als Mirós literarische Produktion verweist dieses Spätwerk auf ein Ausrändern seiner genuin synästhetischen Konzepte in die Räumlichkeit und Bewegung. Die Demontage des traditionellen katalanischen ‚schwarzen Manns‘ „el Merma“, der von Miró in einem multimedialen Spektakel dem Gelächter preisgegeben wird, wird ebenfalls entlang den benannten sexualsymbolischen und zeitgeschichtlichen Deutungsmustern als Polit-Groteske behandelt. Dass diese merkliche Parallelen der Bachtinschen Karnevalisierungsästhetik aufweist, bindet sie auf Jarrys *Ubu* zurück, was in Ehrichs letztem Kapitel (S. 98–103) allerdings ausgespart bleibt. Einmal mehr wären hier deutlichere theoretische Rückbezüge erwünscht.

Alles in allem enthält Ehrichs Werk zahlreiche interessante Beobachtungen und zeugt von einem Faktenreichtum, der aber nicht mit einem entsprechend systematisch-theoretischen Zugriff korrespondiert. Angesichts der motivgeschichtlichen Erkenntnisse über die Beziehung Mirós zu Jarry und den Pataphysikern, aber auch der Bedeutung dieser Fragestellung für die traditionelle Kunstwissenschaft wären gerade solche ästhetischen und poetologischen Verweise wünschenswert gewesen.

Die Studie ist aus einem in Paris gehaltenen Vortrag hervorgegangen und für die vorliegende Publikation ausgebaut und überarbeitet worden, was der Lesbarkeit keineswegs dienlich war. So hätte man, was die äußere Anlage der Arbeit angeht, gewünscht, dass die umfangreichen antiquarisch-dokumentarischen Passagen zu Entstehung, Herstellung und primärer Rezeption in die Fußnoten „ausgelagert“ würden: der thesenhaften Pointierung und dem theoretischen Zugriff hätten solche strukturellen Eingriffe genützt.

Gerhard Wild (Frankfurt am Main)

Claus D. Pusch, Andreas Wesch (eds.):

Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen · Perifrasis verbals en les llengües (ibero-)romàniques · Perifrasis verbales en las lenguas (ibero-)románicas
Hamburg: Buske Verlag, 2003 (Romanistik in Geschichte und Gegenwart; Beiheft 9), ISBN 3-87548-319-7, 250 pp.

The topic of periphrastic verbal constructions in Romance has become particularly popular during the last few years as can be seen by several recently published books in this field (Squartini, 1998; Olbertz, 1998; Fernández de Castro, 1999). The volume considered here is a further indication of this trend treating a wide range of different periphrastic constructions and languages. The primary focus of this book are verbal periphrastic constructions in Spanish and Catalan, but Brazilian, Galician, Italian, French, Rhaetoromance and Rumanian are also considered. Two papers even contrast Romance languages with non-European languages: the two being Bantu and Quichua (the Quechua spoken in Ecuador).

The book consists of an introduction by the editors, 18 papers that were originally presented at the 18th German-Catalan Colloquium which formed part of the 27th Conference on Romance Languages held in Munich from 7th to 10th October 2001, and an index of the different verbal constructions treated.

As the publication is not divided into sections according to subject language or linguistic theory but follows an onomasiological scheme of the periphrases I will follow this scheme and thus describe the different papers in order of appearance.

The book starts out with a good introduction chapter by Claus D. Pusch and Andreas Wesch elaborating on the notoriously heterogeneous

semantic and distributional properties of verbal periphrases, mentioning the main themes of inquiry, and also presenting a good synopsis of the difficulties with respect to definitions of and limitations as to what is / can be discussed under the topic of verbal periphrasis.

The article by Félix Fernández de Castro (“El lugar de las perífrasis verbales en la descripción de las lenguas: los verbos auxiliares y la determinación del verbo”) looks into Spanish periphrases arguing that these occupy a specific area, “which is neither grammar nor lexicon but ‘determination’” (p. 11). His main point is that verbal periphrases contribute to a general determination of the verbal and the nominal domain depending on the epistemic stance of the speaker.

Mario Squartini’s article (“La grammaticalizzazione di <venire + participio> in italiano: anticausativo o risultativo?”) argues that in contrast to recent claims one has to see the major role in the grammaticalisation path of the *venire*-passive in resultativity and not in anticausativity. It is a comparative article that draws its arguments from comparing Italian *venire*-passive to Rhaetoromance (*ve*)*gnir*-passive and Iberoromance *venir* + participle.

The article by Hortènsia Curell (“El perfet en català”) is a corpus based article providing a wide range of data from present day Catalan perfective. It is a descriptive article classifying the different instances of present perfect into different types depending on their use and aspectual meanings.

Manuel Pérez Saldanya and José Ignacio Hualde (“On the origin and evolution of the Catalan periphrastic preterit”) present a convincing explanation of why the Catalan “to go” construction developed a perfective past meaning in contrast to English and most Romance “to go” constructions. Their data clearly indicate that the reason for this grammaticalisation path has to be seen in the textual contexts, i.e. the first attestations of the <*vado* + infinitive> construction are found in narrative contexts where the infinitive is a verb of accomplishment and where the subsequent action is expressed in the past tense. In these contexts the interference is such that the action expressed by the infinitive was interpreted as being accomplished.

Hans-Ingo Radatz (“La perífrasis <*vado* + infinitivo> en castellano, francés y catalán: por la misma senda – pero a paso distinto”) discusses the same construction; however, he shows that in Modern Catalan the construction is used with a future tense meaning. The difference between the perfective past and the future tense is due to the appearance of the preposition *a*: *vaig cantar* (I sang) vs. *vaig a cantar* (I’m going to sing).

Odete Pereira da Silva Menon (“Perífrases com o verbo *ir*: variação e gramaticalização”) shows in her article that in Brazilian Portuguese the “to go” construction is even about to replace the synthetic future tense.

The article by Hella Olbertz (“<*venir* + gerundio> en el español andino ecuatoriano – un producto de contacto lingüístico”) identifies in the <*venir* + gerundio> construction a recent past reading, next to the “lexical” and “the perfect of persistent situation” readings. According to her argumentation this is a result of a language contact situation between Quichua and the Spanish spoken in the Andes of Ecuador.

Daniel Burgos (“<*Acabar de* + infinitive> and <*recién* + Past>: Free variation or complementary distribution?”) investigates in which contexts the above structures are used in order to encode “very recent or immediate past” in Argentinean Spanish. It is a corpus based study according to whose data <*recién* + Past> is never used in written language.

Camelia Dragomir’s article (“Le rôle de l’aspect dans le glissement d’une classe processuelle à une autre: Les opérateurs aspectuels de phase en roumain”) investigates aspectual meaning with respect to different verb-classes in Romanian. Drawing data from 5 different texts she shows that these verbs have to be classified according to procedural classes and that in the course of time they might shift into another class.

Luis García Fernández and María Martínez-Atienza (“El aspecto continuativo”) study the different morphological expressions of continuative aspect in Castilian and show why the continuative aspect – even though often expressed by perfective periphrases – is more similar to the imperfective than to the perfective aspect.

Ana Bravo (“Properties of the Prospective Aspect”) continues in her article the investigation of aspect. She examines the “to go” construction in Castilian showing how temporal, aspectual and modal meaning interact within periphrastic verbal constructions.

Sandra Montserrat’s article (“<*venir a* + substantiu> / <*venir a* + infinitiu> en català: el límit del concepte de perífrasi”) is a corpus based diachronic study investigating the above verbal periphrasis in Catalan highlighting convincingly the limits of the concept periphrasis.

The article by Sabine Heinemann (“*Stare*-Periphrasen im Altitalienischen”) starts out by general observations concerning the grammaticalisation of verbal periphrases and then continues to contrast Modern and Old Italian *stare*-periphrases with respect to their occurrence and distribution.

Claus D. Pusch – building on a theory on the interaction of focus and progressive aspect in the Bantu languages – investigates in his article (“As-

pectuality and Focality”) the relevance of focus in progressive aspect constructions in French. He points out that even though predication focus is generally not marked morphologically by a grammaticalized expression in the Romance languages (“with the notable exception of Gascony Occitan”, p. 181) it is an inherent feature of the progressive aspect.

Carsten Sinner’s article (“Valores y usos de <*haber (de) + infinitivo*> y <*tener que + infinitivo*> en diferentes variedades del castellano”) presents the results of a quantitative analysis of the different meanings and uses of a series of Spanish obligative verbal periphrases in bilingual communities in Catalonia and Galicia. He is mainly interested in the interferences between monolingual Spanish and bilingual speakers.

Carme Colominas’ article (“La representació semàntica de les construccions de suport en català”) deals with a special case of light verb constructions for which she proposes a semantic interpretation within HPSG.

The article by Aina Torrent-Lenzen (“La función pragmático-emotiva de las perífrasis verbales en castellano y en otras lenguas románicas”) analyses the pragmatic-contextual aspects of verbal periphrases in Spanish. Using a huge corpus of various sources she shows that there seems to be a connection between the use of certain constructions and the communication of emotive states of mind.

Anna Gavarró’s article (“Modals and aspectuals as functional projections: implications for acquisition and agrammatism”) clearly shows that modals and auxiliaries can be identified both in language acquisition and agrammatism. Using a generative model she takes this as clear evidence for their being functional projections.

The nature of this publication, a collection of works in different frameworks – HPSG (Colominas), Minimalism (Gavarró), Communication Theory (Burgos), Topological Theory (Bravo), Semantic-Functional Theory (Curell) etc. – renders a systematic evaluation rather difficult. I limit myself therefore to general comments applicable to the publication as a whole, and to commentaries regarding the defects and merits of the edition.

The papers of this edition are mostly of high quality and well edited. Many of the works present not only new data but also innovative applications of well-known theories. The publication clearly follows popular topics in current linguistic investigation by contributing to the body of literature pertinent to the semantic and distributional properties of Romance verbal periphrases and by giving insights into the grammaticalisation paths of these constructions.

Due to the different frameworks in which the articles are couched, the book's strength clearly lies in the range and subtlety of the examples cited in developing argumentation. A lot of the articles draw their examples from huge compilations of data which is especially interesting with respect to the non-standard and / or lesser studied Romance languages.

Unfortunately, the linguistic community as a whole will not be able to profit from the abundance of data, since the data is often not translated. Furthermore, the various articles are written in English, German, Italian, French, Catalan, Spanish, Portuguese and the abstracts range from 4 lines to 16 lines also written in the many above mentioned languages. Firstly, an abstract of 4 lines is superfluous. Secondly, it would have been very helpful for those who are not familiar with all Romance languages to get at least an abstract of half a page in English (assuming that agreeing on one widely spoken Romance language would be politically incorrect) in order to decide whether an article is worth the trouble of translating.

Literature

- Fernández de Castro, Félix (1999): *Las perífrasis verbales en el español actual*. Madrid: Gredos.
- Olbertz, Hella (1998): *Verbal periphrases in a Functional Grammar of Spanish* (Functional Grammar Series; 22). Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Squartini, Mario (1998): *Verbal periphrases in Romance: Aspect, actionality, and grammaticalisation* (Empirical approaches to language typology; 21). Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Susann Fischer (Stuttgart)

Joan Julià i Muné:

Diccionari de fonètica. Terminologia de les ciències fonètiques
 Barcelona: Edicions 62, 2003 (El Cangur Diccionaris),
 ISBN 84-297-5362-1, 219 pàgs.

El *Diccionari de fonètica*, de Joan Julià i Muné, és una obra de consulta ràpida que té per objectiu resoldre i aclarir dubtes sobre qualsevol aspecte relacionat amb les ciències fonètiques. Com s'indica en la introducció, les ciències fonètiques comprenen les diferents branques d'estudi de la fonètica i, en certa manera, també de la fonologia, això és, la fonètica descriptiva, la fonètica prescriptiva (o ortoèpia) i la variació foneticofonològica.

El lector hi trobarà prop d'un miler de termes, ordenats alfabèticament, relatiu a l'articulació, la transmissió i la percepció dels sons, a l'adquisició i el desenvolupament dels sons i els fonemes de la llengua, a la correcció dels defectes en l'articulació dels sons, a la fonètica forense, al perfeccionament de la dicció dels professionals de l'art dramàtic, a la fonètica instrumental o experimental, al processament informàtic i l'automatització de la parla, a la fonologia, i a qualsevol altra àrea d'estudi relacionada amb les ciències de la parla.

El diccionari s'ha confegit a partir d'un corpus sòlid i actualitzat; inclou, entre d'altres, diccionaris de lingüística general (v. gr. Crystal, 1992; Pérez Saldanya *et al.*, 1998; Tuson, 2000), diccionaris de fonètica (v. gr. Crystal, 1997), diccionaris de pronúncia del català (v. gr. Bruguera, 1990; Paloma i Rico, 2000) i de l'anglès (v. gr. Jones, [1917] 2003), manuals de fonètica general (v. gr. Ladefoged, 2001; Martínez Celdrán, 1994), i manuals i gramàtiques de fonètica i de fonologia catalanes (v. gr. Recasens, [1991] 1996; Recasens, 1993; Bonet / Lloret, 1998; Bonet / Lloret / Mascaró, 1999, la recent GCC, etc.).

L'obra està estructurada de manera transparent i senzilla, la qual cosa n'afavoreix una consulta àgil. S'obre amb un capítol introductor i en què se n'exposen els objectius i el contingut, es precisa l'abast de les ciències fonètiques, es consignen les convencions de transcripció fonètica emprades, i se n'orienta el lector respecte de l'ús i el maneig. Segueixen aquest apartat quatre seccions dedicades, respectivament, a les fonts bibliogràfiques —que apareixen ordenades cronològicament—, a les abreviatures, sigles i signes utilitzats, i als símbols per a la transcripció fonètica dels sons del català i dels sons de l'anglès. La resta de l'obra està dedicada al diccionari pròpiament dit.

Cadascuna de les entrades consta del mot definit —acompanyat de la seva transcripció fonètica en català estàndard—, la traducció del mot a l'anglès —acompanyat, també, de la transcripció fonètica—, i, finalment, de la definició, la qual, quan escau, apareix il·lustrada amb exemples del català i de l'anglès, i documentada amb casos històrics d'especial rellevància:

alveolar [əl.βe.u'lar] (*alveolar*) [æɪvi'əʊlə, æɪvi'ətə]

So consonàntic que es produeix amb el contacte o acostament de la part anterior (punta, predors) de la llengua i la *cornisa alveolar* (genives). Ex.: [n] en cat. *nen* i en ang. *none* 'cap' (pron. indefinit).

savant [sə'βan] (*savant*) ['sævənt] (< fr. *savant* [sa'vɑ̃])

Persona que mostra un capacitat especial, molt superior a la normal, per a una àrea cognitiva determinada, però és deficient respecte a d'altres. Els *savants lingüístics*

demostren una fluïdesa extraordinària en la pròpia llengua i en altres, a pesar de tenir un coeficient intel·lectual molt inferior al normal. Des de fa pocs anys és conegut el cas de Christopher (Smith & Tsimpli, 1995), un britànic incapaç de tenir cura de si mateix, però que, havent superat la quarantena, ja havia après unes vint-i-cinc llengües de tipologia diversa amb un grau de competència altíssim, a partir de manuals de gramàtica o de sentir parlar alguns nadius d'aquelles llengües en qüestió. Els casos de Christopher confirmen la hipòtesi de l'autonomia del llenguatge.

tadoma [tə'ðomə] (*tadoma*) [tə'dɒmə]

Mètode d'origen noruec (c. 1890) per a la percepció tàctil de la parla, amb el qual una persona identifica els sons basant-se en la percepció manual de la vibració glòtica del parlant. Terme encunyat a partir de Tad i Oma, els dos infants nord-americans que primer se'n serviren als EUA. A la dècada dels anys vint del segle passat l'introduí a Espanya Pere Barnils (1882–1933) des de les seves escoles i els seus laboratoris logopèdics de Barcelona.

Com es dedueix dels exemples anteriors, l'abast del llibre és força ampli. Entre altres aspectes, hi apareixen definides les diferents branques de la fonètica (fonètica acústica, fonètica articulatòria, fonètica auditiva, fonètica experimental, etc.), les diferents disciplines relacionades, de manera més o menys estreta, amb les ciències fonètiques (sociofonètica, psicofonètica, neurofonètica, etc.), els òrgans implicats en l'articulació dels sons (faringe, laringe, cavitat nasal, paladar dur, paladar tou, llengua, úvula, etc.), les característiques articulatòries dels sons (alveolar, aspirat, bategant, coronal, dental, espirant, estrident, fricatiu, nasal, obstruent, velar, etc.), els aspectes relacionats amb l'anàlisi acústica dels sons (amplitud, barra d'explosió, barra de sonoritat, formant, harmònic, ona sonora), els aparells, les tècniques i els mètodes d'anàlisi fonètica (articulògraf, sonòmetre, sonograma, tadoma, reconeixement de la parla, oscil·lograma, etc.), les principals patologies del llenguatge (afàsia, disfèmia, dislàlia, bradilàlia, etc.), els corrents d'anàlisi fonològica més rellevants del segle XX (fonologia autosegmental, fonologia natural, fonologia generativa, teoria de l'optimitat), la terminologia fonològica bàsica, sobretot la de filiació estructuralista (oposició, arxi-fonema, trets distintius, parell mínim, classe natural, distribució complementària) i els processos foneticofonològics més freqüents (assimilació, coalescència, dissimilació, elisió, epèntesi, escissió, fusió, etc.).

El diccionari és idoni per a professors i alumnes d'assignatures de l'àmbit universitari en què les ciències fonètiques hi són objecte d'estudi o eina de treball: lingüística, fonètica i fonologia, logopèdia, ciències de la informació, didàctica de la llengua, psicopedagogia, etc. També pot servir com a material de suport als periodistes, als professionals de la llengua i als

logopedes. La traducció a l'anglès dels termes amb la transcripció fonètica corresponent, d'altra banda, és especialment útil per als investigadors del camp de la fonètica i de la fonologia que facin les seves presentacions en anglès.

En un treball d'aquestes característiques és difícil mantenir una coherència interna i, també, incloure-hi tots els termes possibles: conscients d'això i amb un ànim estrictament constructiu —pensant en una possible reedició del diccionari, per exemple—, es relacionen a continuació alguns aspectes que són susceptibles de millora.

Tenint en compte que bona part de la terminologia fonològica que hi apareix beu de la tradició estructuralista, sorprèn no trobar-hi una definició d'aquest corrent fonològic, de les diferents escoles que s'hi desenvolupen (i.e. *Escola de Praga*, *Escola de Copenhagen*), ni cap referència a alguns dels trets distintius proposats en aquest marc, obscurs, justament, quant a la denominació (i.e. *greu*, *agut*; *dens*, *difús*). També s'hi troben a faltar certs conceptes encunyats en l'estructuralisme, alguns dels quals han estat recuperats en els models fonològics actuals: *marcatge fonològic*, *terme marcat*, *terme no marcat*, *correlació*, *distribució defectiva*, *distribució equivalent*, *semblança fonètica*, etc. Seria desitjable, d'altra banda, que el diccionari inclogués tots els trets distintius establerts en el *Sound Pattern of English* (Chomsky / Halle, 1968): no hi apareixen, a tall d'exemple, els trets *continu* i *interrompte*; *anterior* i *posterior*, per a les consonants; *distribuït*, etc.

Obviant aquestes llacunes poc significatives, el *Diccionari de fonètica* compleix amb l'objectiu per al qual ha estat concebut: la de ser una eina de consulta ràpida per resoldre qualsevol dubte relacionat amb les ciències fonètiques.

Referències bibliogràfiques

- Bonet, Eulàlia / Lloret, Ma. Rosa (1998): *Fonologia catalana*, Barcelona: Ariel.
- / — / Mascaró, Joan (1998): *Manual de transcripció fonètica*, Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Bruguera, Jordi (1990): *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Crystal, David (1992): *Dictionary of Language and Languages*, Oxford: Blackwell.
- Jones, Daniel ([1917] 2003): *English Pronouncing Dictionary*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Ladefoged, Peter ([1975] 2001): *A Course in Phonetics*, Orlando: Harcourt Brace.
- Martínez Celdrán, Eugenio (1994): *Fonètica*, Barcelona: Empúries.
- Paloma, David / Rico, Albert (2000): *Diccionari de pronunciació en català*, Barcelona: Edicions 62.
- Pérez Saldanya, Manuel / Mestre, Rosanna / Sanmartin, Ofèlia (1998): *Diccionari de lingüística*, Oliva: Colomar Editors.
- Recasens, Daniel ([1991] 1996): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1993): *Fonètica i fonologia*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Solà, Joan / Lloret, Maria Rosa / Mascaró, Joan / Pérez Saldanya, Manuel (2002) (dir.): *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries.
- Tuson, Jesús (ed. 2000): *Diccionari de lingüística VOX*, Barcelona: Bibliograf.

Clàudia Pons Moll (Barcelona)

Viola Miglio:

Markedness and faithfulness in vowel systems

New York / London: Routledge, 2005 (Outstanding Dissertations in Linguistics), ISBN 0-415-96780-5, 209 pàgs.

És sabut que la manca d'accent en una síl·laba –i la consegüent dificultat en la seva percepció per part de l'oïda humana– condueix a tot un seguit de canvis fonològics que afecten tant les vocals com les consonants. La descripció i l'anàlisi d'aquests canvis, especialment dels que afecten les vocals en les llengües romàniques, és l'objectiu del llibre *Markedness and faithfulness in vowel systems*. El llibre és una revisió de la tesi doctoral de l'autora i pretén ser una anàlisi unificada del fenomen de la reducció vocàlica, la qual apareix repuntada amb tot un seguit de consideracions de caire tipològic a l'entorn de l'estructura de les llengües que exhibeixen aquest fenomen. També ofereix un tractament integrat del que es coneix com a «canvis vocàlics en cadena» (*vowel chain shifts*, en anglès), demostra de quina manera aquests canvis, generalment opacs, signifiquen un repte important per a models no derivacionals com és el cas de la teoria de l'optimitat, i planteja de quina manera aquest model els hauria de tractar.

L'estudi té com a marc teòric general la teoria de l'optimitat, i s'articula a l'entorn de dos dels seus pilars bàsics, el marcatge i la fidelitat o –per ser més precisos– les restriccions de marcatge i les restriccions de fidelitat. Les restriccions de marcatge reflecteixen generalitzacions tipològiques sobre els segments i els trets en les llengües del món, expressen la conveniència d'obtenir formes superficials ben formades estructuralment en detriment de la preservació de les propietats de la forma subjacent. Aquest tipus de restriccions prohibeixen estructures fonològiques marcades –com ara la presència de determinats segments, l'aparició de determinats segments en certes posicions, les seqüències de segments que transgredeixen l'escala de sonoritat, les síl·labes que no tenen obertura, els contrastos de sonoritat en la posició de coda, la manca d'assimilació de sonoritat o la manca d'assimilació de lloc en els grups consonàntics. Promouen, en definitiva, les estructures més afavorides interlingüísticament, les quals solen venir imposades per condicionaments de tipus articulatori, acústic i perceptual. Les restriccions de fidelitat, per la seva banda, fan referència a les relacions que s'estableixen entre les formes subjacents i les formes superficials; aquest tipus de restriccions procuren que les formes superficials siguin idèntiques, és a dir, fidels, a les formes subjacents corresponents. Solen prohibir, doncs, tot canvi en la forma superficial de les propietats dels segments originals. Qualsevol procés que impliqui una modificació de la forma subjacent resulta en una transgressió d'aquest tipus de restriccions: la inserció de material epentètic no present en la forma subjacent, l'elisió d'algun dels segments presents en la forma subjacent, el canvi dels trets de sonoritat, de lloc d'articulació, de mode d'articulació que caracteritzen els segments subjacents, etc.

Les varietats lingüístiques objecte d'estudi en el llibre són el català oriental, el català occidental, el portuguès europeu, el portuguès del Brasil, l'italià estàndard, el mantuà, l'anglès i el francès. Algunes d'aquestes varietats serveixen a l'autora per il·lustrar el cas més clàssic de reducció vocàlica, aquell que consisteix en el canvi dels trets vocàlics en el context de síl·laba no accentuada, situació que es materialitza en una reducció del nombre de vocals que poden aparèixer en posició àtona. Les diferències tipològiques entre aquestes varietats es formalitzen seguint un dels primitius de la teoria de l'optimitat, que és la diferent ordenació (*constraint re-ranking*, en anglès) del mateix conjunt de restriccions de fidelitat i de marcatge. En el llibre, en efecte, el lector trobarà de quina manera la interacció de restriccions de marcatge lliures de context com ara *VOCAL MITJANA (que prohibeix de manera absoluta les vocals mitjanes) o *VOCAL MITJANA [–Arrel Avançada] (que

prohibeix les vocals mitjanes baixes) amb restriccions de fidelitat del tipus IDENTITAT(alt) o IDENTITAT(posterior) explica els diferents sistemes vocàlics àtons de les llengües estudiades.

Les varietats occidentals del català, així com l'italià estàndard, són les que experimenten uns canvis menys acusats a causa de la pèrdua de l'accent: es passa d'un sistema de set vocals a un sistema de cinc vocals (veg. *fig. 1*). El canvi de [ɛ] i [ɔ] a [e] i [o] respectivament, que l'autora qualifica de tensificació (*tensing*, en anglès) s'explica per l'activitat de la restricció de marcatge lliure de context en contra de les vocals mitjanes caracteritzades com a [-Arrel Avançada], això és, les vocals mitjanes baixes [ɛ] i [ɔ]. El fet que el canvi sigui a [e] i [o] i no pas a [i] o [u], tal com ocorre, per exemple, en el portuguès del Brasil, s'explica per l'activitat de la restricció de fidelitat IDENTITAT(alt), la qual advoca per la preservació del tret alt.

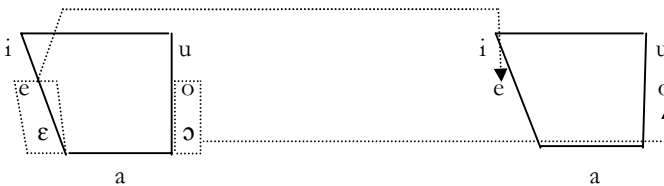

Fig. 1. Sistema vocàlic tònic i àton del català occidental

En el portuguès del Brasil, en canvi, es desencadena la inflexió de [e] i [ɛ] en [i] i de [o] i [ɔ] en [u] (veg. *fig. 2*), primer, perquè, en aquest cas, és activa una restricció de marcatge lliure de context en contra de les vocals

Fig. 2. Sistema vocàlic tònic i àton del portuguès del Brasil
(vocal situades en posició final de mot)

mitjanes, independentment de quina sigui la seva caracterització pel que fa a l'avançament de l'arrel, i, segon, pel menor grau d'intervenció de la restricció IDENTITAT(alt), la qual, en efecte, podria bloquejar aquest procés d'inflexió (*rising*, en anglès).

El procés de reducció vocàlica del català central també és promogut per l'activitat de la restricció de marcatge *VOCAL MITJANA; ara, en aquest cas, una altra restricció de marcatge lliure de context, *VOCAL ALTA, determina que el procés sigui de centralització i no pas d'inflexió (veg. *fig. 3*). Amb tot, el comportament general de les llengües estudiades corrobora la jerarquia universal *VOCAL MITJANA >> *VOCAL ALTA >> *VOCAL BAIXA, segons la qual, en termes absoluts i sense tenir en compte el context concret en què ocorren, les vocals més extremes (baixes i altes) són les menys marcades, mentre que les vocals mitjanes són les més marcades i, per tant, les menys freqüents.

És interessant constatar com el comportament de les varietats estudiades, entre les quals hi hauria el català occidental, condueix a l'autora a posar en dubte el supòsit segons el qual les vocals mitjanes tenses (i.e. [e], [o]) són més marcades que no pas les laxes (i.e. [ɛ], [ɔ]) (Archangely / Pulleyblank, 1994; Maddieson, 1984).

Fig. 3. Sistema vocàlic tònic i àton del català oriental

No és clara, tanmateix, l'explicació que es dona del procés de reducció vocàlica de les vocals de la sèrie anterior en català oriental; de fet, sorprenentment, l'autora reporta la realització [a] per a aquests casos quan, de fet, és sabut que la realització generalitzada en aquesta regió dialectal és [ə]. És clar que aquesta darrera vocal seria descartada per una restricció com ara *VOCAL MITJANA. En tot cas –i encara que sigui amb ànim de generalització– no és admissible equiparar aquestes dues vocals, prou diferents des d'un punt de vista articulatori, acústic i perceptual: no és casual, en aquest sentit, que la vocal central [ə] tingui restringides les seves ocurrences a la posició àtona i que la vocal baixa [a] aparegui tant en posició tònica com en posició àtona.

A banda d'aquestes consideracions específiques, l'autora formula algunes prediccions tipològiques interessants: la jerarquia de restriccions *VOCAL MITJANA >> IDENTITAT(alt) >> IDENTITAT(arrodonit) >> *VOCAL ALTA >> *VOCAL

BAIXA dóna compte d'aquelles llengües amb un sistema àton sense vocals mitjanes, en el qual les vocals mitjanes anteriors experimenten un procés d'abaixament cap a [a] i les vocals mitjanes posteriors experimenten un procés d'inflexió cap a [u] (i.e. alguerès, reto-romà, etc.); la jerarquia IDENTITAT(alt) >> *VOCAL MITJANA >> IDENTITAT(arrodonit) >> *VOCAL ALTA >> *VOCAL BAIXA, en canvi, dóna compte d'aquelles llengües amb un sistema àton que inclou totes les vocals mitjanes (i.e. portuguès del Brasil no estàndard); la jerarquia *VOCAL MITJANA[–Arrel Avançada] >> *VOCAL MITJANA >> IDENTITAT(–Arrel Avançada) >> *VOCAL ALTA >> *VOCAL BAIXA recull el comportament d'aquelles llengües en què les vocals mitjanes altes [e] i [o] inflexionen cap [i] i [u] respectivament i en què les vocals mitjanes baixes experimenten un procés d'abaixament cap a [a]; la jerarquia *VOCAL MITJANA[–Arrel Avançada] >> IDENTITAT(–Arrel Avançada) >> IDENTITAT(alt) >> *VOCAL MITJANA dóna compte d'aquelles varietats en què les vocals mitjanes baixes inflexionen cap [e] i [o] (i.e. català occidental, italià estàndard, etc.).

En lector també hi trobarà la descripció de fenòmens no tan comuns com els que s'han apuntat. És el cas de la reducció vocàlica motivada no per la manca d'accent, sinó per altres condicionaments com ara la llargada i la nasalització de les vocals; el Chipewya, per exemple, redueix el seu inventari de cinc a tres vocals ([a], [i], [u]) quan aquestes són nasalitzades o llargues. O el cas de l'elisió vocàlica motivada pel desplaçament de l'accent en processos derivatius en varietats de l'italià, com és el mantuà (cf. *pévar* → *pivrón* 'pebre'; *lábar* → *labrón* 'llavis').

El llibre és prou interessant des d'un punt de vista teòric, però, sobretot, des d'un punt de vista descriptiu: el nombre de llengües romàniques estudiades és ampli, si bé s'hi troba a faltar cert rigor quan es presenten les dades, especialment aquelles que no fan referència a les varietats dialectals de l'italià.

Bibliografia

- Archangely, D. / Pulleyblank, D. (1994): *Grounded phonology*, Cambridge MA: MIT Press.
- Maddieson, I. (1984): *Patterns of sound*, Cambridge: Cambridge University Press.

Clàudia Pons Moll (Barcelona)

Carsten Sinner:

El castellano de Cataluña. Estudio empírico de aspectos léxicos, morfosintácticos, pragmáticos y metalingüísticos.

Tübingen: Niemeyer, 2004 (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie; 320), ISBN 3-484-52320-4, 727 págs.

El trabajo de Sinner (S de aquí en adelante) presta atención a una necesidad largamente obviada en los estudios dialectológicos hispanos. Se trata del análisis de aquellas variedades del castellano en ámbitos de contacto con otras lenguas. Ejemplos claros los tenemos en los territorios del estado español en los que los hablantes comparten el uso del castellano con el euskera, el gallego o el catalán, pero también en América donde su uso se comparte con lenguas indígenas como el quechua, aimara, o guaraní entre otras. La situación de lengua dominante que mantiene el castellano en la mayoría de los casos hace que se estudie el resultado de su contacto sobre la lengua minoritaria, o en todo caso el traspaso de estructuras específicas de las lenguas minoritarias en los hablantes de castellano como segunda lengua. Sin embargo, como en toda situación de contacto intenso, el castellano (afortunadamente) no permanece inalterado y es posible llegar a constatar que en estas zonas ha conformado una variedad particular, suficientemente asentada, compartida por todos los hablantes y que se transmite a las nuevas generaciones de modo consistente.

Este es el caso del castellano en contacto con el catalán al que S dedica su estudio. Se parte de la base de que esta variedad presenta una serie de particularidades propias, usadas por todos los hablantes, y que las mismas no son producto de errores o de la degradación del castellano, sino que constituyen el núcleo de una norma estándar, común a todos los integrantes de la comunidad. El objetivo que S se marca es por tanto determinar un conjunto de variables de tipo léxico, semántico y gramatical que pueda dar cuenta de una caracterización global de la variedad del castellano de Cataluña.

Sinopsis

El estudio se divide en siete capítulos con extensión diversa. Destaca en especial el capítulo 5, donde se presentan los resultados del análisis empírico, y que se constituye en igual extensión que el resto de los capítulos juntos. Esta estructura se corresponde claramente con la del trabajo doctoral del que proviene. Así, se inicia con un capítulo introductorio al tema

(capítulo cero). El capítulo 1 presenta información sobre el marco histórico y los estudios previos sobre el castellano de Cataluña (estado de la cuestión). El segundo y tercer capítulos asientan los fundamentos teóricos y los modelos lingüísticos sobre los que S basa su trabajo empírico. El capítulo 4 condensa la metodología empleada, y los capítulos 5 y 6 presentan los resultados del estudio empírico. Finalmente el último capítulo resume las conclusiones a las que se ha llegado y las futuras direcciones de investigación en el campo. El libro incluye además bibliografía, índice analítico, índice onomástico, índice de aspectos léxicos mencionados, y cuatro apéndices que compilan el cuestionario sociolingüístico usado, datos técnicos sobre el corpus y los entrevistados, guión de la entrevista junto con muestras de los tests usados, y postestratificación de la muestra con respecto a la lengua dominante del hablante. Todo ello editado con exquisito cuidado.

En el capítulo introductorio, S plantea la necesidad de estudios del castellano en áreas bilingües, realizados sobre datos empíricos, desde un punto de vista meramente lingüístico, y dejando atrás prejuicios normativos o apasionamientos políticos. Los objetivos concretos que S se marca pasan por delimitar los rasgos distintivos del castellano de Cataluña, descubrir los conocimientos lingüísticos que tienen los catalanes sobre el castellano que hablan y su repercusión sobre su actitud, y determinar si existen normas de uso.

El capítulo 1, “Marco histórico y estudios del castellano de Cataluña”, presenta una pormenorizada descripción de la situación de contacto lingüístico del catalán con el castellano. Se habla de la tendencia clara hacia unas nuevas normas de uso dentro de esta variedad y se hace una excelente revisión de la literatura acerca de las particularidades del castellano en zonas bilingües, y en concreto en territorios catalanoparlantes. Esta revisión constata la falta de estudios sobre el castellano en zonas diferentes de Barcelona y Valencia, y los escasos trabajos de corpus y caracterizaciones globales que existen.

El capítulo 2, “Fundamentos teóricos”, comienza aclarando algunos términos que después se usarán, o que ya se han venido usando en el trabajo.

El capítulo está dividido en tres apartados que tratan aspectos esenciales para el estudio de fenómenos lingüísticos en situaciones de contacto de lenguas y para determinar cuáles de ellos pueden considerarse como rasgos distintivos y pertenecientes a una variedad.

El primer y segundo apartados tratan los conceptos de *interferencia e integración*, y *frecuencia*, todos necesarios a la hora de encontrar una norma del castellano de Cataluña. Para ello S analiza desde distintos puntos de vista y

muy pormenorizadamente distintas definiciones de estos conceptos, para proponer lo que considera un modelo dinámico de la creación de una norma. En este modelo nos encontramos con una norma estabilizada y una norma en proceso de realización que se retroalimentan mutuamente. (cf. 2.1.1.3). Trata asimismo los términos *interferencia*, *convergencia* y *cambio de código*, para llegar a la conclusión de que los elementos integrados (o que han pasado a formar parte de la norma realizada) “son aquellos que se han asimilado, son empleados y entendidos por todos los hablantes tanto bilingües como monolingües, han sustituido a los fenómenos genuinos, se emplean en contextos formales igual que en contextos informales” (89). Y se llega a la conclusión de que el grado de aceptación y conocimiento por parte de los hablantes y la frecuencia de uso de estos aspectos puede dar información del grado de integración de los elementos.

Finalmente el tercer apartado debate el concepto de *aceptabilidad*, poniéndolo en relación con el concepto de gramaticalidad. Se habla de los juicios de gramaticalidad para reconocer todos los problemas que se han planteado a esta metodología (juicios inconsistentes, diferencia con el uso real de la lengua, falta de espontaneidad). Sin embargo S justifica su uso como el único “medio para obtener informaciones sobre la opinión de los hablantes acerca de la lengua” y “acerca de las posibles razones de las preferencias de uso y la opinión de los hablantes sobre ciertos rasgos lingüísticos” (121).

En el capítulo 3, “Aproximación a las particularidades del castellano de Cataluña”, se discuten algunos otros aspectos esenciales antes de la consecución del estudio y se justifican desde un punto de vista teórico algunas de las decisiones tomadas por el autor en lo que respecta a la selección de hablantes. Desde el punto de vista metodológico es necesario considerar las particularidades de la sociedad catalana y los grupos lingüísticos que la integran para poder determinar qué tipo de informantes formarán parte de la muestra. Se discute el término *comunidad lingüística / comunidad de habla*, para llegar a la conclusión de que dadas las deficiencias teóricas del mismo y las particularidades de la sociedad catalana, es más adecuado utilizar el término *comunidad comunicativa* definida como “la totalidad de los hablantes que participan activa o pasivamente en los circuitos comunicativos existentes en un determinado lugar en un determinado momento, indiferente de la lengua (o lenguas) que habla cada individuo e indiferentemente de las variables extralingüísticas” (124).

Se discute también la existencia de diferentes grupos lingüísticos dependiendo de variables como el origen de procedencia, el lugar de resi-

dencia o la lengua dominante del individuo. Sin embargo S descarta un estudio representativo de todos los grupos que forman la sociedad catalana, dadas las dificultades para determinar el grado de bilingüismo de los hablantes, y teniendo en cuenta que su objetivo es sólo llegar a determinar una ‘norma de uso’ del castellano de la mayoría de los hablantes de Cataluña (133). Se discuten asimismo en detalle diversos modelos teóricos de constitución de variedades en el contacto de lenguas que puedan representar el castellano de Cataluña. Después de la revisión de varios de ellos, S presenta un modelo propio en el que se insiste en la idea de un núcleo de características entendidas por los hablantes y consideradas aceptables por todos ellos como norma realizada, y una serie de fenómenos que se desvían de la norma o que constituyen interferencias puntuales como norma en proceso de realización. Ambas se representan como capas superpuestas permeables en contacto y en continua evolución.

En el capítulo 4 “Metodología” se ofrece información sobre los lugares seleccionados, los métodos de recogida de datos, y la selección de hablantes. Se escogen Madrid y Barcelona como lugares para la recolección de datos, puesto que son centros desde los cuales se presupone una influencia mayor de fenómenos lingüísticos sobre el resto de los hablantes del país. Por el mismo motivo se seleccionan individuos de un nivel cultural superior, profesionales relacionados con ámbitos lingüísticos. Se presenta una justificación de la combinación de métodos, dadas las deficiencias de las pruebas de aceptabilidad. Destacan tres procedimientos, el test de aceptabilidad, la entrevista libre y una serie de pruebas adicionales que pudieran dar soporte a los resultados del test de aceptabilidad. Debido al gran volumen de ítems sólo algunos se verifican/replican con pruebas adicionales, casi todos ellos léxicos. S ofrece información acerca de los elementos seleccionados para ser juzgados por los hablantes, todos ellos justificados muy adecuadamente por los resultados de estudios previos sobre el castellano de Cataluña, tanto del propio S, como de otros autores. S sigue una metodología muy cuidadosa, realizando un estudio previo antes de la realización del test en sí, para comprobar y justificar los elementos incluidos y los métodos de recogida de datos. Todo ello llevado a cabo de manera extremadamente meticulosa.

El capítulo 5, “Análisis cuantitativos y cualitativos”, presenta los resultados del estudio empírico. Como es previsible este capítulo constituye el apartado más voluminoso del estudio con 358 páginas. S presenta resultados muy detallados de 6 rasgos morfológicos, 20 sintácticos, 55 léxicos y 3 deícticos, entre los que además de vocabulario, se encuentra el tratamiento

de plurales, cuantificadores, tiempos verbales, pronombres, conjunciones, preposiciones, y elementos deícticos. Se excluye el estudio de fenómenos fonéticos, puesto que S los considera merecedores de un estudio por separado. Renuncia asimismo a la explicación o clasificación de los fenómenos analizados a partir del motivo por el que se producen (calco, préstamo, etc.), dado que su objetivo es la descripción de los mismos. Se presentan organizados alfabéticamente y en casi todos ellos se sigue una estructura similar: presentación de estudios previos sobre el fenómeno o información lexicográfica, explicación de las diferencias de uso en catalán y castellano, resultados de las pruebas realizadas en los dos grupos de hablantes, tratamiento cuantitativo con pruebas de significancia estadística cuando los datos lo permiten, y en algunos casos discusión sobre los comentarios vertidos por los hablantes en la entrevista. El capítulo se cierra con una recapitulación en la que se concluye que el estudio muestra la existencia de un núcleo mínimo de rasgos distintivos del castellano de Cataluña de tres tipos:

- 1) Elementos no existentes en las variedades de regiones no catalanohablantes.
- 2) Elementos con diferente significado en cada variedad.
- 3) Elementos empleados con otra frecuencia.

El capítulo 6, “Saber lingüístico: aspectos metalingüísticos”, analiza los comentarios metalingüísticos obtenidos de los hablantes. De estos comentarios se desprende que los propios encuestados distinguen grados de catalanidad dependiendo de su exposición al catalán. Cada uno de ellos se sitúa dentro de alguno de estos grupos, aunque se reconoce la posibilidad de su reubicación a lo largo de su vida. Existe una fuerte conciencia de las propias limitaciones en los hablantes catalanoparlantes, al contrario de lo que ocurre con los hablantes madrileños, quienes sienten que su uso de la lengua es incuestionable. Estas limitaciones les llevan a suplir sus deficiencias evitando ciertas estructuras o mediante el uso de otros recursos. Consideran su variedad como poco prestigiosa frente a la del castellano hablado en zonas monolingües, quizá también debido a la falta de inclusión de sus peculiaridades en la enseñanza o en las gramáticas normativas.

El último capítulo, “Conclusiones”, incluye la discusión final sobre todo el trabajo y las perspectivas para investigaciones futuras. Se reiteran las ventajas de la metodología utilizada, y se confirma el núcleo mínimo de fenómenos, aunque para algunos de ellos S reconoce que no es fácil determinar su pertenencia al ámbito colectivo o al individual. Parece factible hablar de normas de uso del castellano de Cataluña, dados los altos niveles de aceptabilidad que estos fenómenos provocan en la mayoría de

los encuestados. La inseguridad de los hablantes catalanes puede ser debida al continuo conflicto con la norma prescriptiva de la RAE, lo que les hace tachar de impropio todo aquello que no coincida con este ideal. Reconocen sus normas de uso, diferencian idiolectos más o menos marcados por el contacto con el catalán, pero no reivindican (todavía) su variedad como variedad regional. Por eso las particularidades de esta variedad se ven como infracciones. S afirma que esta situación se paliaría si las particularidades del castellano de Cataluña aparecieran en el registro escrito, dado que lo escrito se registra como formal. Es necesario que la variedad del castellano de Cataluña se rechace como una variedad defectuosa. Considerarla una variedad más del castellano reforzaría la posición del castellano en Cataluña y mejoraría la relación entre ambas variedades. Finalmente concluye con un llamamiento a la lingüística hispánica como responsable de la reubicación de esta variedad dentro del castellano, y propone para ello la realización de estudios longitudinales y diacrónicos.

Evaluación

El trabajo de S es una obra de extrema importancia en el campo de las lenguas en contacto. Viene a llenar y potenciar un área donde los trabajos empíricos son escasos. Representa un trabajo hecho a conciencia, llevado a cabo y analizado minuciosamente y con resultados muy importantes para el campo. Constituye una obra de referencia para todos los investigadores en el área de estudio del castellano en contacto con otras lenguas, y por extensión para los estudiosos del contacto de lenguas en general.

Formalmente el trabajo está bien estructurado, quizá un poco descompensado en cuanto a la extensión del capítulo 5, que constituye la parte central del trabajo, pero esto parece difícil de evitar dado el volumen de datos que S maneja.

Desde el punto de vista metodológico, llama la atención el hecho de que S enmarque su estudio dentro de la lingüística variacionista, puesto que el término *variacionista* remite generalmente a estudios de corte sociolingüístico norteamericano (laboviano), en los que el objetivo se centra en el estudio de la variedad más vernácula del individuo, con el fin de obtener aquellas variantes que pueden dar cuenta del cambio lingüístico. En este sentido, creemos que se aproxima más a un estudio dialectológico enmarcado dentro de la lingüística estructural, la cual trata de determinar los elementos estables que forman parte de un sistema, la *norma* en términos coserianos, y no aquéllos que muestran variación dentro de los hablantes

de una misma comunidad. Esta denominación lleva también a S a incluir en el capítulo 2 una larga discusión en la que justifica la utilización de una metodología distinta a la usada en los estudios variacionistas y denostada por los mismos (cf. Silva-Corvalán, 2001): la obtención de datos a partir de juicios intuitivos de aceptabilidad.

En este mismo sentido, sorprende también la renuncia de S a dar representatividad a su muestra, seleccionando únicamente de hablantes profesionalmente relacionados con ámbitos lingüísticos (profesores, escritores, correctores de estilo...), debido al posible efecto que estos puedan tener como irradiadores de modelos lingüísticos. Esta metodología se asemeja a la usada en los estudios de actitudes (Ryan y Giles, 1982, entre otros) más que a la variacionista propiamente dicha, y está en consonancia con el objetivo de determinar el grado de aceptación de las variantes consideradas estándar.

Es destacable sin embargo, la gran cantidad de fenómenos lingüísticos que S analiza empíricamente, prácticamente casi todos los mencionados en estudios previos. Y por supuesto el gran número de pruebas adicionales basadas en diversos métodos que S utiliza para verificar los juicios de aceptabilidad. Esto, unido a la realización de entrevista libres y al tratamiento cuantitativo de los datos, da amplio soporte a los resultados y muestra la excelente calidad de la investigación de S. Lamentablemente, como suele ser habitual en estos casos, el estudio de frecuencia de los elementos no resultó tan esclarecedor como hubiera sido deseable. En la mayoría de los casos se encontró un caso o ninguno del rasgo analizado. Este resultado no sorprende, puesto que la obtención de producción suficiente de fenómenos léxicos y sintácticos resulta bastante dificultosa en la propia conversación dirigida o semidirigida, y casi imposible en la conversación libre. En este sentido todavía sería posible en un futuro constatar si la frecuencia de uso de los ítemes aceptados coincide con los juicios de aceptabilidad.

Mención especial merece el capítulo de referencias citadas. Constituye además de una ingente labor de investigación sobre casi la totalidad de los estudios existentes sobre el tema, una de las mejores fuentes donde encontrar trabajos clásicos y actuales tratados por S. Es admirable la labor de documentación que S realiza sobre cada pequeño detalle y aspecto que puede afectar (a veces de manera tangencial) al tema estudiado. Esto añadido al extenso comentario que se hace de casi todos los trabajos citados, es también en gran medida responsable de la extensión de la obra.

El trabajo de S corresponde al mejor y más completo estudio de la variedad del castellano de Cataluña realizado hasta ahora. Basado en datos empíricos y con la utilización de métodos cualitativos y cuantitativos debe ser tomado como modelo para cualquier nuevo estudio sobre esta variedad, al igual que para otras variedades del castellano en ámbitos bilingües.

Referencias

- Ryan, Ellen Bouchard y Giles, Howard (eds. 1982): *Attitudes towards language variation. Social and applied contexts*, Londres: Edward Arnold.
- Silva-Corvalán, Carmen (2001): *Sociolingüística y Pragmática del español*, Georgetown: Georgetown University Press.

Magdalena Romera (Palma)

**Vicent Beltran i Calvo, Joan-Lluís Monjo i Mascaró,
Vicent-Josep Pérez i Navarro:**

El parlar de Guardamar (un estudi del valencià meridional fronterer)
Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de
Montserrat, 2004 (Textos i estudis de cultura catalana; 97),
ISBN 84-841-5583-8, 133 pàgs.

Sovint s'ha dit (i s'ha escrit) que la dialectologia és la germana pobra de la filologia; no sé si aquesta afirmació és certa, però el que sí sé és que no pot queixar-se pas de no disposar de publicacions que s'hi dediquin, especialment des dels sectors més marginals (entengui's no centrals) del domini lingüístic. "De Salses a Guardamar i de Fraga a l'Alguer", diu la dita; doncs, tret de la localitat primera, la resta poden enorgullir-se de tindre la seua descripció lingüística particular. Vicent Beltran, Joan-Lluís Monjo i Vicent-Josep Pérez s'han ocupat d'oferir-ne una sobre la localitat fronterera, pel sud, del nostre domini lingüístic. Sota el títol *El parlar de Guardamar* i el subtítol *Un estudi del valencià meridional fronterer*, aquests tres autors pretenen, com ells mateixos indiquen a la introducció, "aprofundir en els aspectes fonètics, morfosintàctics i lèxics que caracteritzen el parlar més meridional del domini lingüístic català" i també "que aquest esforç valga d'estímul a les jòvens generacions guardamarenques perquè prenguen consciència del

patrimoni cultural que s'hi ha transmès de generació en generació i que valoren la necessitat de conèixer-lo i potenciar-lo”.

Es tracta, doncs, manllevant el terme del Mestre Veny, d'un testimoni d'*ecodialectologia*. I mai millor dit, perquè, a banda d'oferir la descripció lingüística del parlar, els autors s'entretenen, en el lèxic, a deixar constància d'una gran quantitat de vocabulari de pràcticament tots els camps semàntics, destacant —per damunt dels altres— el de la mar (expressions pesqueres i noms populars dels peixos). El lector potser podrà trobar fins i tot excessiva la llista de termes que s'hi inclouen, que, tot i que molt exhaustiva, no indica el significat d'algunes expressions que es poden fer opaques a alguns receptors (“caure un bac”, “rampa”, “revencillà”...). Però anem a pams.

El llibre, publicat per l'Abadia de Montserrat i Curial Edicions, comença amb unes consideracions inicials en què s'inscriu el parlar de Guardamar en el seu context, com a última mostra del català a l'Horta d'Oriola i analitza les causes d'aquesta possible supervivència. Seguidament, el capítol “Notes sociolingüístiques” mira d'escatir quina és la percepció que els guardamarencs tenen del seu parlar i quina és la que en tenen els pobles veïns. Els autors afirmen que, igual com en altres indrets de frontera, els parlants de Guardamar són conscients de la seua condició geogràfica extrema i del seu particularisme lingüístic, resultat de la confluència i el compromís entre els models referencials propis de la llengua catalana i l'espanyola (p. 13). Aquesta situació “particular”, híbrida, genera explicacions etiològiques i rondalles, com ara la que recullen els autors sobre Nostre Senyor, que va repartint llengües pels pobles i quan arriba a Guardamar decideix que d'allà no passa i per això allà es parla el valencià, barrejat amb el castellà. Aquest apartat inclou, a més, valoracions que els usuaris tenen sobre el seu parlar.

Seguidament es troba la descripció lingüística de Guardamar, que inclou, com ja s'ha indicat, a banda de les qüestions fonètiques i morfosintàctiques més rellevants, un estudi molt detallat del lèxic. Potser es troba a faltar, prèvia a la descripció del parlar, un apartat en què s'especifiqui en quin sistema es basa la transcripció fonètica i quines són les llicències ortogràfiques que es prendran a l'hora de transcriure ortogràficament els termes analitzats (no ocorre això en la transcripció de textos, capítol en el qual sí que s'avisava d'entrada quines són les llicències ortogràfiques concedides).

A l'apartat de lèxic s'hi estudien diferents camps semàntics, entre els quals es troben les parts del cos, la gastronomia, les feines del camp, els noms d'algunes plantes, moixons, peixos, meteorologia popular, les formes de pesca, els jocs infantils, una petita llista toponímica (molt poc desenvol-

lupada) i un apartat de malnoms. Els autors justifiquen l'extensió del capítol dedicat als productes de la pesca indicant que es tracta d'un camp semàntic especialment conservador, no interferit, que presenta una gran riquesa lèxica, genuïnament catalana, i una impermeabilitat més gran a l'adopció de castellanismes, tot i la força que exerceixen, en aquest sentit, l'escola i els mitjans de comunicació.

El treball s'acaba amb un recull de textos dialectals que s'agraeix. Es tracta de transcripcions ortogràfiques literals del relat dels informants que permeten conèixer de primera mà el parlar de la zona. Finalment, les conclusions s'ocupen de comparar el parlar de Guardamar amb el dels parlars veïns i d'encabir-lo en el sistema dialectal català, al mateix temps que repas-sen, des del punt de vista sociolingüístic, el trencament en la transmissió intergeneracional de la llengua i les seues causes.

En aquesta situació particular, el llibre s'entén també com una ajuda a la preservació i/o recuperació de l'autoestima lingüística dels guardamarencs, als quals se'ls mostra, de manera exhaustiva i apassionada, un dels tresors més grans de què disposen i se'ls anima a mantindre'l i defensar-lo. Els autors poden sentir-se'n plenament orgullosos.

Olga Cubells Bartolomé (Tarragona)

Manuel J. Peláez (Hg.):

Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispanícos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos), Bd. I (A–L)

Málaga / Zaragoza / Barcelona: Universidad de Málaga, Cátedra de Historia del Derecho y de las Instituciones / Talleres Editoriales Cometa, 2005, ISBN 84-609-3949-9, 523 S.

Für die Arbeit der Katalanistik allgemein sowie für das katalanische Recht und seine Geschichte ist die vorliegende Arbeit von Interesse.

Es handelt sich um den ersten Band des kritischen biographischen Lexikons wichtiger Juristen mit spanischem, portugiesischem bzw. latein-amerikanischem Ursprung und Hintergrund. Unter der Direktion von Manuel J. Peláez, dem Leiter des Instituts für Rechts- und Institutionengeschichte an der Universität Málaga, erschien nun der Auftaktband des geplanten Dreiteilers. Die Autoren haben viel Ausdauer, Kraft und Fleiß verwendet, um dieses Grundlagenwerk zu schaffen, welches nahezu 500 Juristen und ihre Tätigkeit innerhalb von 1500 Jahren charakterisiert.

Die meisten der Namen sind gewiss unbekannt, ermöglichen jedoch ein Kennenlernen der iberoromanischen bzw. lateinamerikanischen Rechtswelt durch präzise Lebensbeschreibungen und Tätigkeitsberichte. Allerdings stechen auch etliche bekannte Juristenbilder hervor, angefangen mit Isidor von Sevilla (ca. 557–636), aus dessen Enzyklopädie sicherlich jeder zumindest einmal ein Zitat gesehen oder verwendet hat. Aus dem 12. Jh. ragen heraus der Aristotelesübersetzer Averroes (Abu-l-Walid Muhammad b. Ahmad b. Muhammad Ibn Rusd, al-hafid, der Neffe), der von 1126–1198 lebte, sowie Pere de Cardona als prominenter katalanischer Jurist. Ebenso wenig fehlen der ca. 1248 gestorbene Lorenzo Hispano (*Laurentius Hispanus*), Ramon Llull (1232/1235–1316) sowie Francesc Eiximenis (ca. 1330–1409). Über den Wirkungskreis von Juan López de Segovia (1441–1496), Bartolomé de las Casas (ca. 1485–1566) sowie Alfonso de Castro (1495–1558) erhält der Leser gleichfalls umfassende Informationen. Aus der so genannten spanischen Spätscholastik sei noch der Name von Juan de Hevia Bolaño (oder Bolaños), welcher von 1570–1623 gelebt hat, erwähnt.

Dass die Autoren auch niemand Wichtigen aus dem 19. und 20. Jh. ausgelassen haben, bezeugen die klaren Personendarstellungen über Lluís Companys Jover (1883–1940), Alejandro Lerroux García (1864–1949), Emilio Langle Rubio (1886–1967) sowie den erst vor kurzem heilig gesprochenen Josemaría (Julián Mariano) Escrivá de Balaguer Albás (1902–1975), der vor allem durch die Gründung des *Opus Dei* bekannt wurde, allerdings neben theologischen auch juristische Abhandlungen verfasst hatte.

Natürlich kann die Hervorhebung dieser wenigen Namen nur eine kleine Auswahl bedeuten; die Arbeit mit dem Wörterbuch wird dem Benutzer sicherlich nicht nur biographische Lesefreude bereiten, sondern insbesondere eine echte Arbeitshilfe sein. Viele weitere Juristen harren noch der Bearbeitung im zweiten (M–S) und dritten Band (T–Z).

Mit diesem Werk beweist die Rechtsgeschichte in Málaga nicht nur eine wirkliche Fleißarbeit bei der Charakterisierung wichtiger Juristen, sondern überdies eine wahrhaft grenzüberschreitende, ja weltumspannende Sicht des Wirkens dieser Juristen. Der Herausgeber Manuel J. Peláez, der gleichfalls die Europäische Zeitschrift für See- und Luftfahrtrecht (*Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*) verantwortet, stellt sich mit diesem Jahrzehntprojekt einer großen Verantwortung.